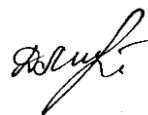

Міністерство освіти та науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Психолого-природничий факультет
Кафедра екології, географії та туризму

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри

(підпис)

Лико Д.В.
(ініціали, прізвище)

“19” грудня 2022 року

Пояснювальна записка
до кваліфікаційної роботи магістра

зі спеціальності 014 «Середня освіта (Географія)»
(код і назва)

на тему: **«ОЦІНКА ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНОГО СТАНУ СТЕПАНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ»**

Виконала: студентка II курсу, групи МГ-61
(шифр групи)

Нагорна Анастасія Миколаївна
(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис)

Керівник: канд. геогр. наук, доцент, проф. кафедри екології, географії та туризму РДГУ Мартинюк В.О.

(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

(підпис)

Рецензент: к.г.н., доцент, доцент кафедри географії і туризму, декан факультету географії, історії та туризму Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Степана Дем'янчука Романів Андрій Степанович

(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

(підпис)

Засвідчую, що кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилення на відповідне джерело

Студентка

(підпис)

Оцінка за результатами захисту:

Національна шкала відмінно

Кількість балів: 94

Оцінка: ЄКТС A

Рівне – 2022 року

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНОГО СТАНУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	6
1.1. Огляд літератури з проблем еколого-географічних досліджень територіальних громад.....	6
1.2. Концептуальні підходи дослідження еколого-географічного стану територіальних громад.....	7
1.3. Методи дослідження еколого-географічного стану територіальних громад.....	11
Висновки до розділу 1.....	17
РОЗДІЛ 2. ГЕОЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ТА СОЦІО-ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СТЕПАНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	18
2.1. Географічне положення та склад територіальної громади.....	18
2.2. Геоєкологічний стан компонентів довкілля територіальної громади....	21
2.2.1. Геолого-геоморфологічні особливості.....	21
2.2.2. Мікрокліматичні та гідрологічні характеристики.....	24
2.2.3. Стан ґрунтів та рослинного покриву.....	27
2.2.4. Типові ландшафтні комплекси.....	30
2.2.5. Геоєкологічні ризики.....	33
2.3. Оцінка соціально-економічних параметрів розвитку територіальної громади.....	34
2.3.1. Населення та соціальні параметри розвитку.....	34
2.3.2. Промисловий потен-	37
2.3.3. Розвиток сільського господарства.....	39
2.3.4. Туристсько-рекреаційні особливості.....	40
2.4. SWOT-аналіз перспектив розвитку територіальної громади.....	43
Висновки до розділу 2.....	45

РОЗДІЛ 3. ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗ- ВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ...	46
Висновки до розділу 3.....	68
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	70
ДОДАТКИ.....	75

ВСТУП

Актуальність теми роботи. Створення об'єднаних територіальних громад, що відбулося з початком децентралізації, відкрило перед державою нові запити від суспільства. Виникла необхідність не лише врегулювання всіх правових питань за допомогою нових нормативно-законодавчих актів, а й доступного пояснення, що ж собою являють ці нові явища в адміністративно-територіальному поділі України-територіальні громади. З'явилася потреба детального дослідження усіх аспектів функціонування новоутворених громад, починаючи від їх географічного положення та природних умов, і закінчуючи пошуком перспективних шляхів розвитку. Все це можливо дізнатися в процесі дослідження та оцінки еколого-географічного стану окремої територіальної громади. Оскільки Степанська територіальна громада є однією з найбільших в межах Сарненського району, ми вважаємо, що дослідження та подальша оцінка її геоекологічного стану є досить актуальною, це можна вмотивувати і тим, що робота над даною темою ще ніким не здійснювалась, що в свою чергу дозволить збільшити та поглибити ту кількість інформації про Степанську ОТГ, яка нині відома. Також на основі нашої роботи ми хочемо показати можливість вивчення особливостей територіальних громад в межах курсу шкільної географії.

Мета роботи – обґрунтування еколого-географічного стану Степанської територіальної громади та експериментальне дослідження ефективності вивчення географічних особливостей розвитку територіальних громад у шкільній географії.

З мети випливають такі **завдання**:

- розкрити теоретико-методичні засади дослідження еколого-географічного стану територіальних громад;
- обґрунтувати геоекологічний стан та соціо-економіко-географічні особливості розвитку Степанської територіальної громади;

– висвітлити стан вивчення географічних особливостей розвитку територіальних громад у шкільній географії.

Об’єктом дослідження є Степанська територіальна громада, а **предметом** – геоекологічний стан Степанської територіальної громади.

Матеріали та методи дослідження. Літературними джерелами інформації, які були використані в процесі дослідження виступили праці вітчизняних та зарубіжних вчених, нормативно-правові документи Степанської об’єднаної територіальної громади та України, а також власні напрацювання.

Структура роботи. Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та літератури та 8 (восьми) додатків. Основний зміст роботи викладений з 6 по 70 сторінки. Загальний обсяг роботи – 79 сторінок.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що Степанська територіальна громада та її геоекологічний стан є недостатньо дослідженими, оскільки сам процес об’єднання населених пунктів в одне ціле відбувся відносно нещодавно. Практично ніхто не здійснював більш детальніше дослідження усіх аспектів функціонування даної територіальної громади.

Практичне значення роботи полягає в тому, що всі матеріали, які були зібрані та виокремлені в процесі дослідження можуть бути використані з метою розв’язання низки важливих питань, зокрема, підвищити рівень інформаційної обізнаності про територіальну громаду серед населення; вказати на реально-існуючі важливі проблеми та шляхи їх розв’язання; вказати на найбільш перспективні шляхи розвитку громади для потенційного зростання соціально-економічного стану населення.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНОГО СТАНУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Огляд літератури з проблем еколого-географічних досліджень територіальних громад

Явище децентралізації для нашої держави доволі нове, оскільки цей процес, як такий, розпочався лише відносно нещодавно, а саме влітку 2014 року. Кроки до нього робилися не тільки в часи існування України як незалежної країни, а ще в 1918 році, за часів Української народної республіки. Саме в конституції УНР була вперше виокремлена необхідність надання більших повноважень на місцевому рівні. Проте, лише у 2014 році, після низки доволі несприятливих для нашої країни подій, процес децентралізації було активно запущено з подальшим ухвалення всіх необхідних законів та нормативно-правових актів, що дають можливість та законні підстави для створення об'єднаних територіальних громад як нової одиниці в адміністративно-територіальному устрої України.

Кожне наукове дослідження не відбувається без попереднього вивчення вже наявної літератури про той об'єкт чи явище, яке вивчається. Цей процес відбувається з метою виокремлення необхідної інформації з досвіду роботи попередніх дослідників, які працювали над даною чи схожою темою. Тому нами також було проведено огляд всієї літератури, яка стосується теми нашої роботи, що дозволило виокремити корисну для нас інформацію.

Оскільки процес децентралізації відбувся і відбувається зараз не тільки в Україні, а й в низці зарубіжних країн, то над цією проблематикою працювали як вітчизняні так і зарубіжні вчені такі як: Д.О. Скупченко, С.М. Серьогін, О.Ю. Самборська, Н.Т. Гончарук, Г.В. Атаманчук, І.П. Бутко, Д. Гібсон, В.І Кампо, В.І. Луговий, Т. Вюртенбергер та інші.

Ще одним аспектом нашої роботи є дослідження еколого-географічного стану територіальних громад, а основні положення методики в сфері геоecологічного аналізу було зроблено в роботах П.Г. Шищенка,

М.Д. Гродзинського, В.А. Барановського, О.М. Адаменка, Г.І. Рудька, А.Г. Ісаченка, Я.Б. Олійника.

Базовими документами з якими в процесі дослідження територіальних громад ми ознайомилися та керувалися є такі:

- Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад [24],
- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік»[25],
- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні»[27],
- Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020»»[29].

Досить велику частку інформації про геоекологічний стан та соціо-економіко-географічні особливості розвитку Степанської територіальної громади нами було отримано із наступних джерел:

- статуту Степанської селищної об'єднаної територіальної громади [37],
- програми соціально-економічного розвитку Степанської об'єднаної територіальної громади[31],
- стратегії розвитку Степанської ОТГ на 2020-2025 рік [39],
- праці К.І. Геренчука «Природа Рівненської області»[23].

1.2. Концептуальні підходи дослідження еколого-географічного стану територіальних громад

Концептуальними підходами на яких базується дослідження еколого-географічного стану територіальної громади є:

- Системний,
- Ландшафтний,

- Екологічний,
- Ландшафтно екологічний,
- Історичний,
- Соціально-економічний,
- Ландшафтно-типологічний [15](рис.1.1.).

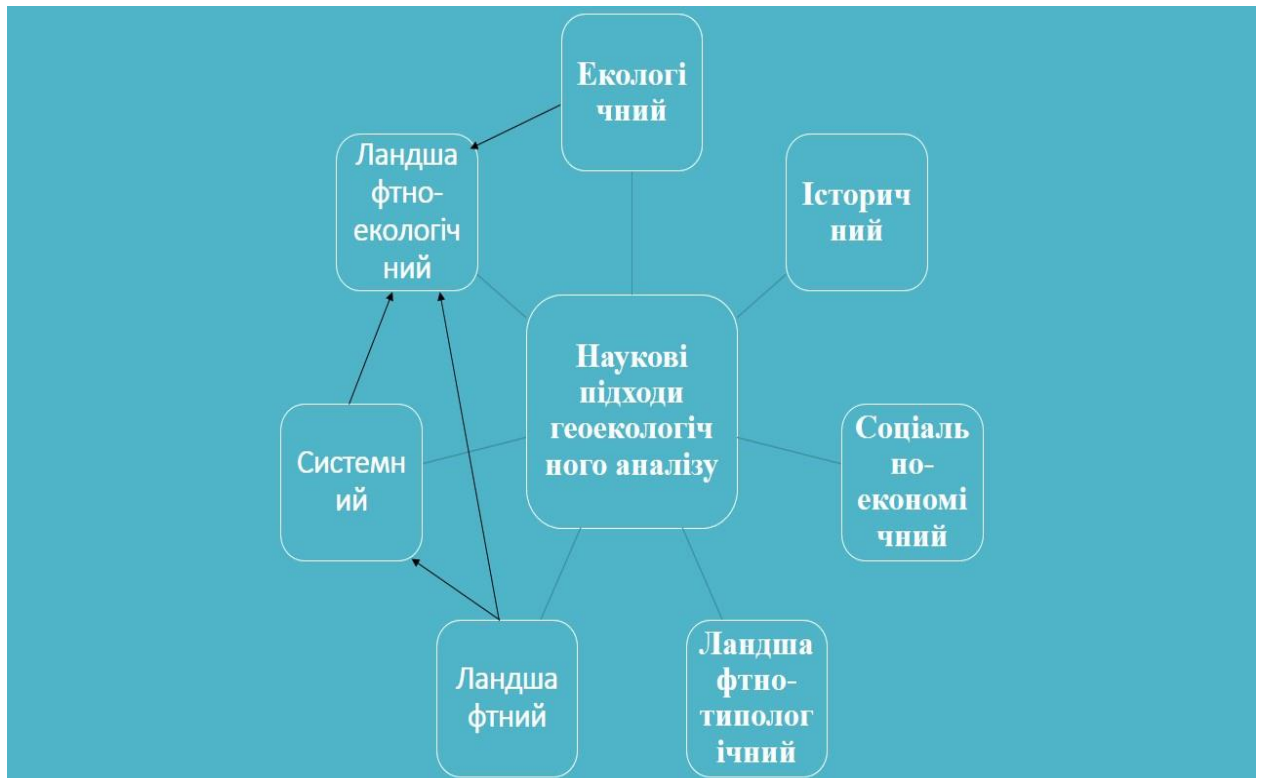

Рис.1.1. Концептуальні підходи геоекологічного аналізу

Всі ці підходи використовуються в сукупності, проти в якості основного використовують системний підхід. У випадку з дослідженням геоекологічного стану ОТГ застосування системного підходу полягає у тому, що громада виступає як багатокomпонентне система, тому необхідно всесторонньо дослідити кожен її компонент та те, як вони взаємодіють між собою[5].

В якості ключових підходів в геологічному аналізі використовують ландшафтний та екологічний підходи, що в поєднанні утворюють ще один ландшафтно-екологічний підхід. Ландшафтний та екологічний наукові підходи використовують також в процесі вивчення різних географічних систем місцевого та регіонального рівнів.

Особливістю ландшафтного підходу є те, що геосистеми як основні об'єкти його дослідження мають свою певну ієрархічність. Тому ландшафтні комплекси виділяють в окремі ранги- від найпростіших до більш складних[4].

З рисунку 1.1. ми бачимо, що ще одним підвидом системного підходу виступає екологічний(рис.1.2.). Для нього, звичайно, характерним є розгляд об'єктів через призму їх взаємодії з навколишнім природним середовищем. Такий підхід дозволяє завчасно виявляти та попереджувати негативні зміни для людини в оточуючому середовищі, для подальшого їх знешкодження або хоча б пом'якшення їхнього впливу та можливої шкоди[4]. Також для екологічного підходу характерним є біоцентризм та антропоцентризм в процесі дослідження[10].

Рис.1.2. Особливості екологічного підходу

А от в ландшафтному-екологічному підході(рис.1.3.) головною особливістю є уявлення про геосистему як сукупність дрібніших територіальних компонентів, в яких елементи природного навколишнього середовища за весь час свого розвитку змогли пристосуватися один до одного і на даному етапі тісно взаємопов'язані між собою та складають цілісний організм, в якому на вплив антропогенного середовища реагують не окремі елементи, а єдиний діючий механізм[5].

Особливості ландшафтно-екологічного підходу

- розуміння і дослідження геосистеми як системи поліструктурної
- використання при дослідженні природних систем наслідків загальнонаукового принципу доповнюваності.
- акцент на процесному, функціональному аналізі геосистем.
- дослідження природних системи не вище регіонального рівня;
- центрованість на проблему взаємодії людини з природними системами.

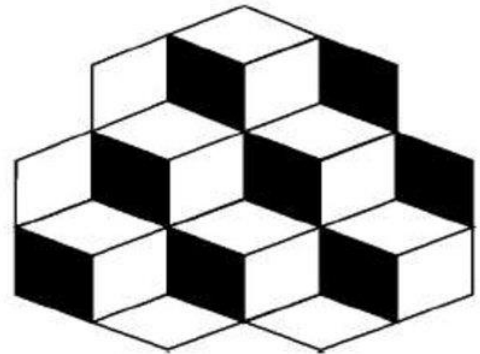

Рис. Подвійне зображення, на якому можна побачити 6 та 7 кубиків, залежно від установки сприйняття

Рис. Схема взаємовідношення поліцентричного (ландшафтного) та біоцентричного (екосистемного) поглядів на геосистему

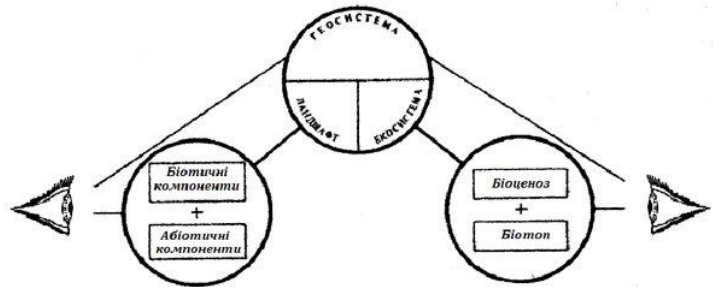

Рис.1.3. Особливості ландшафтно-екологічного підходу

Історичний підхід використовують для порівняння всіх етапів розвитку, який пройшов той чи інший геокомплекс або факторів, що його сформували та надали сучасного вигляду. В історичному підході використовують історико-географічний та географічний методи.

Ще один підхід, який виокремлює ландшафт як об'єкт природокористування- це соціально-економічний підхід. Але за ним ландшафт виступає не просто об'єктом природокористування, а таким об'єктом, який задля свого покращення виконує різні екологічні та економічні функції поставлені перед ним суспільством.

Ще одним важливим підходом у геоекологічних дослідженнях виступає ландшафтно-типологічний підхід. Він є дуже корисним коли вченим-дослідникам потрібно відновити ландшафту структуру вже порушених ландшафтів, або дозволяє знаходити оптимальні способи для покращення різних ландшафтних комплексів[12, 14].

1.3. Методи дослідження еколого-географічного стану територіальних громад

Кожне дослідження, яке проводиться з певною метою має свої складові, об'єкт та предмет дослідження і звичайно, методи за, яке він досліджує. Поняття метод грецького походження і в буквальному перекладі воно звучить як шлях до чогось або шлях крізь щось. І саме це буквальноне переклад дає нам зрозуміти саму суть методів дослідження, яка полягає в тому, що на початку дослідження кожен дослідник ставить перед собою якусь певну мету, яку він хоче досягти в процесі своєї роботи, а от від методів які він обере і буде залежати кінцевий результат. Тому що сама суть та призначення методів наукового дослідження і полягає в тому, щоб допомогти розв'язати певні поставлені завдання, виокремити або обґрунтувати щось нове, поглибити знання про сутність вже раніше відомих явищ та процесів та розкрити всі аспекти функціонування досліджуваного об'єкта.

Всі методи які будуть застосовані чи застосовуються в процесі роботи повинні не лише відповідати меті та об'єкту дослідження, а й мати риси, які їх характеризують наступним чином: застосовані методи повинні бути націленими на виконання поставленої мети, їх застосування в кожному окремому випадку має бути зрозумілим, використання в роботі різних методів підпорядковується чіткій послідовності, вони неодмінно мають бути надійними, щоб з високою ймовірністю принести результат за якомога коротший час та з використанням якомога меншої кількості засобів[17].

В загальному всі методи наукових досліджень поділяються на загальнонаукові та конкретно-наукові(рис.1.4.), тому дуже важливо в процесі будь-якого дослідження виділити саме ті методи, застосування яких буде найбільш ефективним.

- **Методи загальнонаукові** – це такі засоби і прийоми досліджень, що можуть бути використані після внесення до них певних уточнень та модифікацій в усіх науках. Серед загальнонаукових можна назвати методи абстрагування і конкретизації, індукції та дедукції, аналізу і синтезу, моделювання, формалізації, структурування, макетування, алгоритмізації, прогнозного управління, класифікації, експертних оцінок, тестування тощо.
- **Методи конкретно-наукові** – це такі методи наукового дослідження, які використовуються в окремих науках або у споріднених групах наук. За цією ознакою вони поділяються відповідно на спеціальні та міждисциплінарні. До перших з них належить, наприклад, метод суспільно-географічного районування. Серед міждисциплінарних методів можна назвати метод картографування тощо.

Рис.1.4. Характеристика загальнонаукових та конкретно-наукових методів дослідження

Тому в процесі дослідження еколого-географічного стану територіальних громад доцільно виділяти такі методи, які в повній мірі допоможуть розкрити всі аспекти функціонування та життєдіяльності громад як новітнього явища в адміністративно-територіальному поділі України.

В еколого-географічних дослідженнях використовують як методи, які притаманні географічній науці так і ті, які застосовують в галузі екологічних досліджень. Кожна з цих наук має свої специфічні методи наукових досліджень, проте є й такі, що відносяться і застосовуються в кожній із них.

В межах екологічних досліджень виділяють загальнонаукові та спеціальні методи(рис.1.5.).

Методи екологічних досліджень:

Загальнонаукові

1. Спостереження
2. Експеримент
3. Моделювання
4. Описовий
5. Порівняльний
6. Історичний
7. Статистичний

Спеціальні

1. Аерокосмічний
2. Картографічний
3. Моделювання
4. Прогнозування
5. Оптимізації

Рис.1.5. Методи екологічних досліджень

А в рамках географічних досліджень методи(рис.1.6.) класифікують, також, на загальнонаукові і предметно-географічні, але ці дві категорії ще поділяють на традиційні та сучасні методи наукового пізнання[17].

Рис.1.6. Методи географічних досліджень

Для того щоб максимально ефективно дослідити та оцінити особливості еколого географічного стану будь-якої територіальної громади доцільно застосовувати наступні методи:

➤ **Спостереження**- це один з основних методів під час проведення будь-яких досліджень, в основі якого лежить пряме спостереження за об'єктом який досліджують, що дає змогу отримати фактичні дані в реальному часі про різні географічні об'єкти, явища чи процеси та їх еволюцію в певному часовому проміжку. Спостереження є одним з методів інформаційного забезпечення(рис.1.7.) [17].

Методи інформаційного забезпечення:

спостереження – польові: **експедиційний метод** (екстенсивний, охоплює велику територію, але не дає даних про динаміку), **стаціонарні** (мала територія, але синхронні довготривалі спостереження), **довгострокові галузеві** (метеорологічна, геофізична, гідрологічна мережі, екологічний моніторинг тощо).
Обов'язкове прото-колювання, фіксація якісних і кількісних показників, польові книжки, зарисовки, знімальні планшети, фото тощо;
первинна обробка, складання баз даних;
камеральні спостереження – обробка результатів статистичного обліку, соціологічних досліджень тощо;

Рис.1.7.Методи інформаційного забезпечення

➤ **Літературний**- цей метод має на меті дослідження та опрацювання всієї наявної літератури та джерел інформації, що стосується досліджуваного об'єкта, тобто використання минулого досвіду науковців, що вже працювали над даною тематикою з можливим виокремленням чогось свого, нового.

➤ **Описовий** - якщо брати до уваги дослідження еколого-географічного стану територіальних громад, то описовий метод застосовується для того, щоб зібрати якомога більше інформації про будь-яку територіальну громаду та якомога детальніше описати всі елементи які в ній функціонують[17].

- Історичний – використовується для того, щоб порівняти сучасний стан об'єкта з його виглядом у минулому та пояснити, які саме зміни зумовили унікальність його теперішніх рис.
- Моделювання – відбувається створення та побудова моделей певних географічних процесів, явищ чи об'єктів, що дозволяє краще вивчити їхній розвиток, це можуть бути, наприклад, карти, атласи або ж моделі глобальних процесів таких, як перенаселення Землі чи прогноз зміни клімату[17].
- Прогнозування – в основу цього методу покладено прогноз, щодо можливих змін стану географічних об'єктів або ж, в нашому випадку, змін яких може зазнати територіальна громада в майбутньому для врахування всіх можливих позитивних та негативних наслідків, що можуть виникнути під впливом трансформації громади.
- Аерокосмічний – в процесі застосування даного методу відбувається застосування різних літальних космічних чи повітряних апаратів, таких як літаки, космічні зонди, безпілотні літальні апарати, для кращого та більш повноцінного дослідження поверхні Землі, з подальшим створенням її моделей, тобто, її картографування. Цей метод є одним з дистанційних методів. Також в ньому виділяють декілька видів аерокосмічних знімачів: фотографічні, візуальні, теплові, електронні, сканерні та візуальні.
- Картографічний – передбачає роботу з вже існуючими картами досліджуваного об'єкта, тобто їх обробку, опис, створення різних графічних побудов та математичну обробку даних, які були отримані в процесі дослідження карт. А також створення нових картографічних моделей.
- Статистичний – проводиться збір та обробка інформації на основі тематики дослідження з подальшим виокремленням різних статистичних даних, на основі яких також можуть бути створені різні карти, атласи. За допомогою статистики з великої маси різноманітної інформації дослідникам значно простіше виділити найголовніше та найсуттєвіше для свого дослідження[17].
- Районування – поділ певної території на ще менші функціональні частини з урахуванням схожості деяких їхніх рис. Районування може відбуватися

з метою виділити райони, які схожі в економічному плані чи з подібними природними або агрокліматичними умовами.

➤ Дистанційний – до дистанційних методів відносять вже раніше згадані аерокосмічний метод, тому під ними розуміється не пряме спостереження за різними об'єктами, а за допомогою різних дистанційних засобів.

➤ Геоінформаційний – інформація також збираються за допомогою даних отриманих з космічних супутників та метеорологічних станцій.

➤ Палеогеографічний – на основі вивчення ґрунтів, корисних копалин, гірських порід та форм рельєфу відбувається виокремлення стану цих компонентів в минулі історичні періоди, що також може допомогти приблизно спрогнозувати їх розвиток в подальшому. Не даремно, що прогнози про всі зміни, які можуть статися на нашій планеті, виконуються з урахуванням змін, які вже відбувалися з цими компонентами в минулому, це може стосуватися як змін клімату, тобто всіх його можливих прогнозів, так і рухів літосферних плит [17].

До методів які можуть бути використані в процесі дослідження еколого-географічного стану територіальних громад також можна віднести метод географічних аналогів, порівняльний та математичний методи (рис.1.8.)

Порівняльний метод – знаходження емпіричних залежностей шляхом порівняння однорідних об'єктів; це основа систематизації – типологічної (класифікація) чи регіональної (районування).

Метод географічних аналогів – порівняння різнорідних об'єктів, один добре вивчений (прототип), інший новий, властивості прототипу переносяться на новий. Цей метод на стику моделювання і порівняльного методу.

Математичні методи – універсальні методи, використовуються на всіх стадіях дослідження – від первинної обробки до узагальнення. Різні розділи математики, найчастіше теорія ймовірностей і математична статистика (факторний аналіз, кластер – аналіз, тренд – аналіз тощо), мат-логіка і теорія множин, диференційні

Рис.1.8. Методи еколого-географічних досліджень

ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ

На першому етапі нашої роботи, нами було знайдено та опрацьовано всю наявну літературу та інші джерела інформації, що стосуються теми нашого дослідження та є у відкритому доступі. Завдяки всій здобутій інформації ми змогли виокремити ті концептуальні підходи та методи дослідження, які найкраще підходять для повної характеристики та оцінки еколого-географічного стану всіх територіальних громад і Степанської, зокрема. В даному дослідженні доцільно використовувати основні методи, які застосовуються як в екологічних, так і в географічних дослідженнях. Варто також зазначити, що основними підходами в даному та подібних до нього дослідженнях виступають ландшафтний, екологічний та системний. Проте не варто нехтувати і відкидати всі інші концептуальні підходи, оскільки вони зможуть доповнити прогалину в інформації та знаннях отриманих за допомогою вищезгаданих основних підходів.

РОЗДІЛ 2. ГЕОЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ТА СОЦІО-ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СТЕПАНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

2.1. Географічне положення та склад територіальної громади

Степанську об'єднану територіальну громаду (ОТГ) утворено відповідно до ст. 8 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 07.06.2017 року № 1183 із змінами та доповненнями з центром в смт. Степань Сарненського району Рівненської області, шляхом об'єднання Степанської селищної ради та Кузьмівської сільської ради[24]. До складу Степанської територіальної громади входять села: смт. Степань, Кузьмівка, Грушівка, Мельниця, Калинівка, Двірець, Труди, Волоша, Яблунька, Підгірники (рис. 2.1.) [31].

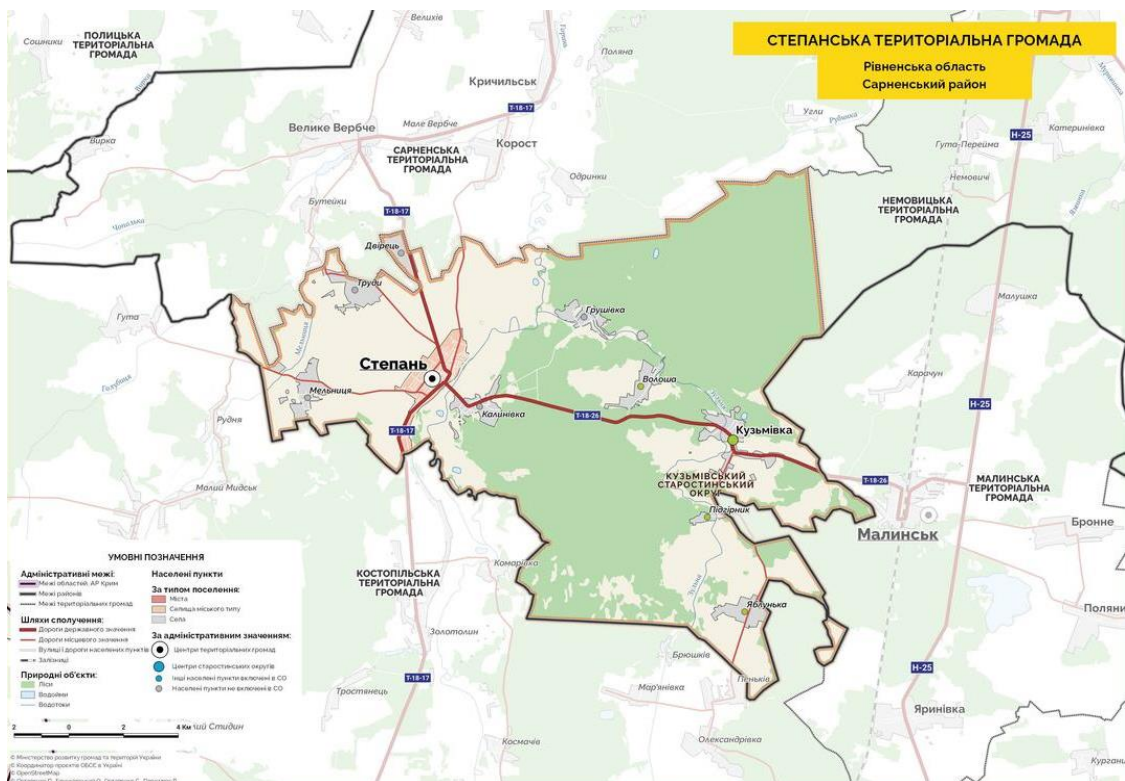

Рис. 2.1. Територіальна локалізація Степанської об'єднаної територіальної громади [31]

Степанська селищна територіальна громада в своїх адміністративно-територіальних межах розташована на півдні Сарненського району (утвореного

Постановою Верховної Ради України "Про утворення та ліквідацію районів" від 17.07.2020 року) Рівненської області (рис.2.2.)[30].

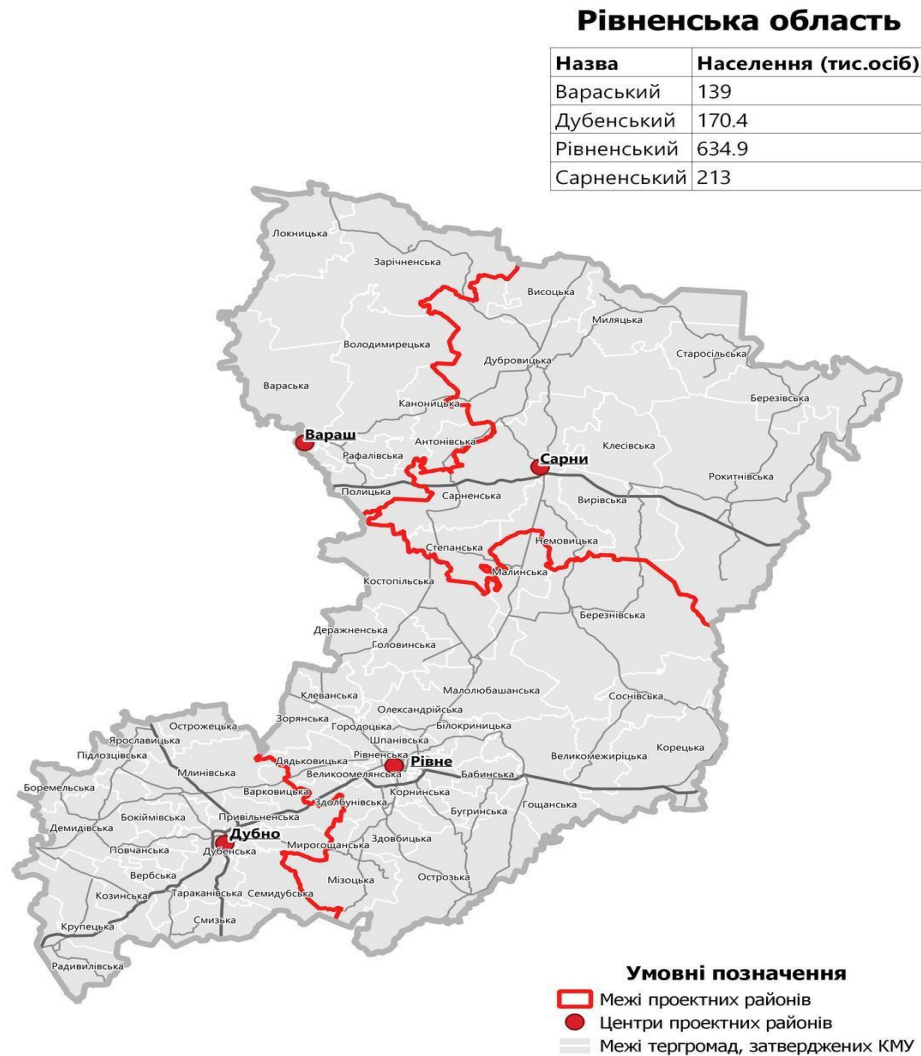

Рис.2.2.Мапа Рівненської області

До складу територіальної громади входить 10 населених пунктів. Адміністративним центром є селище Степань, яке і є найбільшим населеним пунктом громади.

Степанська ОТГ межує з такими окремими адміністративно-територіальними одиницями:

- На півночі - з Кричильською об'єднаною територіальною громадою Сарненського району Рівненської області;
- На заході – із Золотинською, Маломидською та Гутянською сільськими радами Костопільського району Рівненської області;

➤ На півдні – з Пісківською територіальною громадою Костопільського району Рівненської області;

➤ На сході - Малинською об'єднаною територіальною громадою Березнівського району та Немовицькою об'єднаною територіальною громадою Сарненського району Рівненської області[37].

Загальна площа території громади становить 22282,1 га. Кожен населений пункт громади звичайно має свою площу, тому інформацію неї наведено на рисунку 2.3.

Рис.2.3. Площі населених пунктів громади, га

Чисельність населення, за різними даними, коливається від 6679 до 7177 тисяч осіб.

Відстань від селища Степань до районного центру м. Сарни становить 50 км, до м. Рівне- 90 км. Також за 20 км від Степані розташована залізнична станція Малинськ, що дає змогу дістатися не тільки до обласного центру, а й до міста Львів.

По території громади проходять два автошляхи територіального значення Т1817 і Т1826.

Ще одним позитивним фактором географічного положення територіальної громади є протікання по її території однієї з головних водних артерій Рівненської області річки Горинь.

Тому можна сказати, що Степанська територіальна громада має достатнього вигідне географічне положення, яке в свою чергу має сприяти соціально-економічному розвитку.

2.2. Геоекологічний стан компонентів довкілля територіальної громади

2.2.1. Геолого-геоморфологічні особливості

Досить проста, на перший погляд, структурна схема сучасної поверхні Рівненської області насправді є результатом складного і тривалого процесу взаємодії внутрішніх і зовнішніх сил, з неодноразовими змінами інтенсивності та напрямку їх дії.

Територія Рівненської області лежить у межах кількох важливих морфологічних структур (рис. 2.4.).

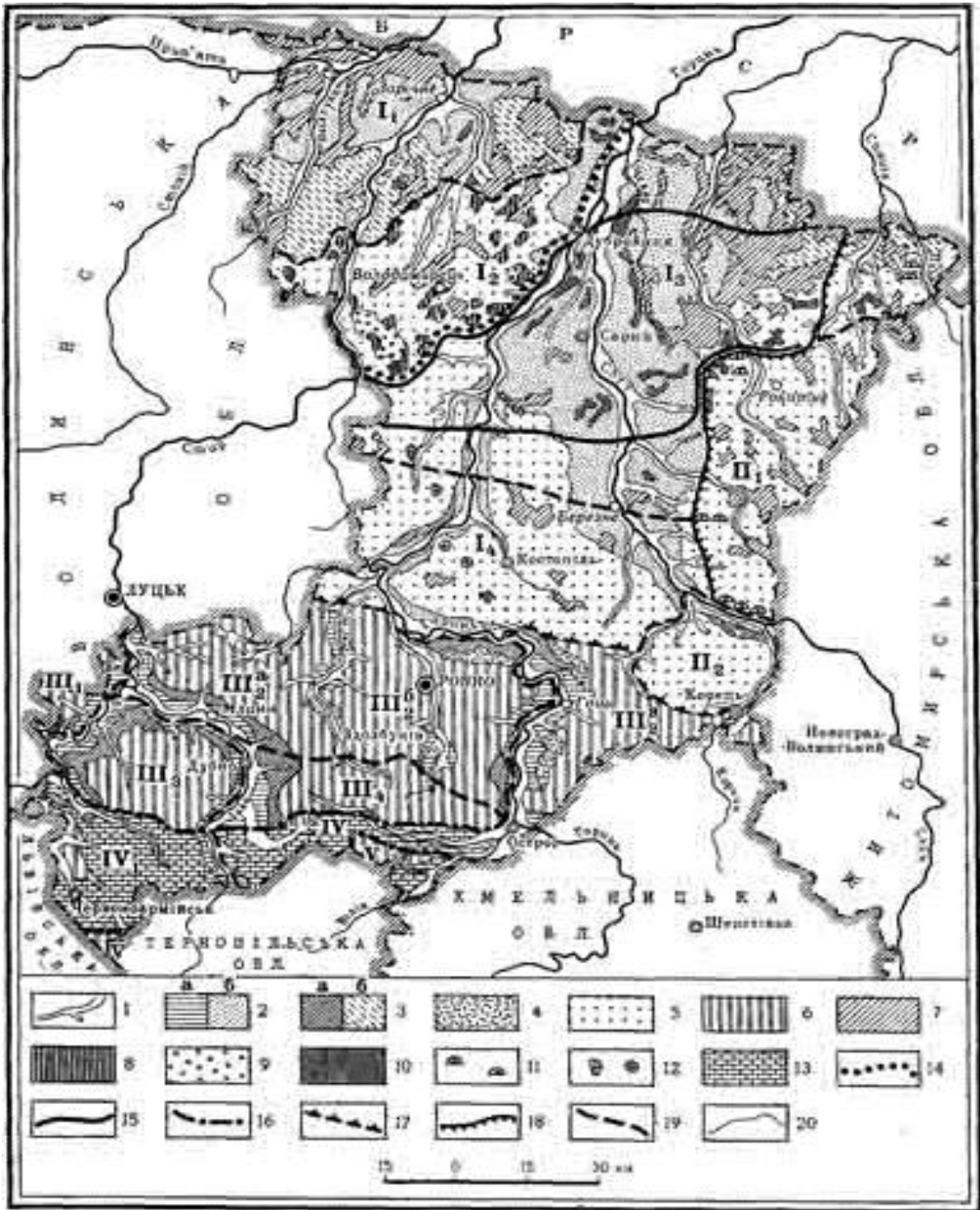

Рис. 2.4. Геоморфологічна карта Рівненської області

Рис. 13. Схематична геоморфологічна карта Рівненської області.

Генетичні типи та форми рельєфу: 1 — сучасні заплави; 2 — перші надзавданні тераси; а — з лесовим покривом, б — поліського типу (борони); 3 — другі надзавданні тераси; а — з лесовим покривом, б — поліського (принітського) типу; 4 — фрагменти третьої надзавданної тераси Горінь; 5 — задрові рівнини з поширеним солоних та денудативних форм рельєфу; 6 — лесові рівнини з поширеним водерозливним форм рельєфу; 7 — торфооща; 8 — залишки кінцево-морених утворень дніпровського льодовика; 9 — залишки відкладів осипної морени дніпровського льодовика (валунні поля); 10 — солов'я форма рельєфу; 11 — денудативні форми рельєфу на кристалічній основі; 12 — денудативні форми рельєфу на ефузивних породах; 13 — денудативні форми рельєфу на крейдяній основі. Межі; 14 — дніпровського льодовика; 15 — прохідина Стар-Словенна; 16 — Малопопільської прохідини; 17 — геоморфологічних областей; 18 — геоморфологічних підобластей; 19 — геоморфологічних районів; 20 — генетичних типів рельєфу. Геоморфологічне районування. Область Поліської низовини. I — підобласть Західного Полісся; I₁ — Верхньо-Принітська алвіально-моренна низовина; I₂ — Любомль-Столишська (Волинська) моренне пасмо; I₃ — Сарненська аккумулятивна рівнина; I₄ — Костопільська денудативна рівнина. II — підобласть Житомирського Полісся; II₁ — Клевцівська денудативна рівнина; II₂ — Новоград-Волинська денудативна рівнина. Область Волинсько-Подільської височини. III — підобласть Волинської височини; III₁ — Торчівсько-Горохівська пасмова височина; III₂ — Рівненська хвилясто-горбиста височина; а — розчленована Острозьська пасмова височина; б — увалисто-горбисте Рівненське плато; в — слабо розчленоване Гошанське плато; III₃ — Подляська стружко-горбиста височина; III₄ — Мізоцька горбиста височина. IV — підобласть Малого Полісся; IV₁ — Кременецько-Дубнівська задрова рівнина; IV₂ — Острозька прохідна долина. V — підобласть Подільської височини.

- Український щит;
- Волино-Подільська плита;
- Поліська морфоструктура;
- Турівська депресія[23].

На територію Західного Полісся значний вплив спричинили льодовики Окської та Дніпровської епох зледеніння.

Проте вони мали не однаковий рівень впливу на дані території. Під час Окської епохи на Рівненщину прибуло лише багато уламкового матеріалу, який сформував нижній рівень водно-льодовикових відкладів.

А от вже під час Дніпровського зледеніння північ Рівненської області безпосередньо перебувала під дією льодовика. Саме в цей час на території області утворилися моренні горизонти, представлені гравійно-галечниковим матеріалом або суглинками з великим вмістом валунів кристалічних порід та кременю [23].

Наступні зледеніння Московської та Валдайської епох не досягли території області, проте саме тоді утворилися основні маси піщаних флювіогляціальних відкладів. Ці залишки збереглися набагато краще, ніж ідентичні залишки більш ранніх епох зледеніння[23].

Геолого-геоморфологічні особливості території Степанської ОТГ можна охарактеризувати за допомогою структури Поліської частини долини річки Горинь.

На ділянці Збуж–Степань долина Горині розширюється, зростає заболоченість заплави. Крейдяні горизонти поступово заглиблюються та поступаються місцем розмитим палеогеновим піскам та глинам. На цьому відтинку друга надзаплавна тераса поступово зникає, а перша знижується і значно розширюється, набуваючи типового для Полісся характеру (заболочена акумулятивна тераса, складена переважно пісками. Значно чіткіше поліський характер долини річки Горинь виявляється нижче Степані. Також до цієї території приурочена система прадолини Стир-Словечна [23].

Як і для всієї північно-західної частини області, так і для території Степанської громади характерні, хоч і менш виражено, денудаційні форми рельєфу. Які являють собою горбкуваті форми утворені біля поверхні крейдою та крейдяними мергелями, що були розмиті дочетвертинними водотоками.

В незначній частині громади присутній і органогенний рельєф, який представлений торфовищами.

Якщо ж відносити територію Степанської територіальної громади до певного геоморфологічного району Рівненської області, то скоріш за все її можна віднести до Сарненської акумулятивної рівнини Волинського Полісся. Вона являє собою плоску низовину з переважанням абсолютних висот 150-180 м, виповнену алювіальними та флювіогляціальними переважно піщаними відкладами, підстеленими палеогеновими пісками, а подекуди – крейдою [23].

2.2.2. Мікрокліматичні та гідрологічні характеристики

Мікрокліматичні та гідрологічні показники Степанської громади мають свої певні особливості та характеризуються наступними ознаками.

Клімат Степанської ОТГ як і всієї Рівненщини помірно-континентальний, тобто відносно вологий і теплий. Зима м'яка з частими відлигами, в свою чергу літо тепле з достатньою кількістю опадів [8].

Це основні особливості клімату регіону. Вони формуються під впливом різних факторів. Основним з них є сонячна радіація. Її розмір залежить в основному від широти, збільшуючись з півночі на південь. Другим важливим фактором є циркуляція атмосфери, рух повітряних мас. У Рівненській області, як і на всій території України, переважають західні рухи, що супроводжуються припливом атлантичного повітря. Іноді повітря надходить сюди з азійської частини континенту, північних широт, Середземномор'я. Третім за значенням кліматотвірним фактором є природа підстилаючої поверхні [23].

Хоча всі ці фактори діють завжди, але кожен з них впливає на клімат по-різному в різні пори року.

З урахуванням того, що клімат доволі теплий і вологий то середня кількість опадів на рік становить близько 600 мм(рис.2.4.)(вказані дані смт. Степань). Найменша кількість опадів випадає в березні, а найбільша у червні. Середня температура найхолоднішого місяця, яким є січень, складає $-5,4^{\circ}\text{C}$, а найтеплішого(липень) - $18,7^{\circ}\text{C}$. Тому річна амплітуда температур коливається в межах 24°C (рис.2.4.).

Клімат Степані													
Показник	Січ.	Лют.	Бер.	Квіт.	Трав.	Черв.	Лип.	Серп.	Вер.	Жовт.	Лист.	Груд.	Рік
Середній максимум, $^{\circ}\text{C}$	-2,4	-1,3	3,3	12,4	19,2	22,8	24,0	23,1	18,3	12,0	5,0	0,0	11,4
Середня температура, $^{\circ}\text{C}$	-5,4	-4,5	-0,3	7,5	13,6	17,4	18,7	17,7	13,3	7,9	2,4	-2,5	7,2
Середній мінімум, $^{\circ}\text{C}$	-8,4	-7,6	-3,9	2,6	8,1	12,1	13,4	12,3	8,3	3,8	-0,1	-5	3,0
Норма опадів, мм	34	30	28	40	58	83	81	65	55	42	41	41	598

Рис.2.4.Кліматичні показники(2019 р.)

Проте для кожного населеного пункту громади характерні свої температурні показники з невеликим відхиленням від показників смт. Степань. Це спричинено різними чинниками, найголовнішими з яких є рельєф, ступінь залісненості території та віддаленість від річки Горинь. Також дуже специфічним фактором формування кліматичних умов місцевості виступає щільність забудови населених пунктів. Це чітко можна простежити у весняний період, а саме під час початку цвітіння та проростання рослин, що опосередковано впливає і на час збору врожаїв.

Вищевказані кліматичні показники є досить сприятливими для вирощування більшості сільськогосподарських культур. Проте з кожним роком кліматичні умови даної місцевості, як і всієї України, зазнають змін, що безпосередньо впливає на період вегетації деяких видів рослин. Також зі зміною погодних умов на території громади поступово починають з'являтися не тільки нетипові види СГ культури, а й нові види шкідників та збудників хвороб.

Ще одним негативним фактором зміни клімату є збільшення кількості несприятливих погодних явищ таких як гроза, сильний вітер, сильні зливові дощі, які все частіше супроводжуються градом, недостатня кількість снігового покриву взимку, яка до того ж характеризується низькою стійкістю протягом всього зимового періоду, що однозначно негативно впливає на стан рослин, зокрема озимих культур[43].

Особливістю гідрологічних умов території Степанської громади є те, що вона відноситься до Прип'ятського артезіанського басейну. Головною водною артерією краю є річка Горинь, яка є правою притокою Прип'яті.

Колись Горинь була судноплавною річкою, якою курсували баржі, проте останні 30 років вона дуже сильно обміліла, що не дозволяє проводити вантажні перевезення. Такий спосіб перевезення значно спрощував процес транспортування будівельних матеріалів, таких як камінь, щебінь та деревину.

Так як територія територіальної громади розташована в поліській частині області, то для неї характерна наявність значної кількості боліт, в основному низинних, та заболочених ділянок. Присутні також невеликі за розміром ставки, озера відсутні[8].

В смт. Степань наявні джерела мінеральної води до складу якої входять такі хімічні елементи: натрій, хлор, залізо, кальцій, магній, фтор та кремнієва кислота. Із свердловин на різних глибинах відбувається процес видобування, з метою виробництва та реалізації мінеральної води під торговою маркою «Степанська вода». Виробництво даної продукції відбувається на заводі ТОВ «Степанькурорт». Загальна мінералізація води становить 1,5 – 2,0 г/дм³[40].

Загальна площа території, яка зайнята водними об'єктами складає, приблизно, 332 га, що у відсотковому еквіваленті становить менше 1 % від всієї площі громади[37].

Також можна додати, що не всі населені пункти однаково забезпечені водними ресурсами. В багатьох домашніх господарствах в літній період року спостерігається різке зменшення рівня води в колодязях або навіть їх пересихання. Основними причинами такого явища є зниження рівня ґрунтових вод,

що в свою чергу спричинене посушливістю клімату декілька останніх років та проведеною ще за радянських часів меліорацією.

2.2.3. Стан ґрунтів та рослинного покриву

Утворення і поширення ґрунтів, рослинного покриву та тваринного світу підпорядковано багатьом різним факторам. В основному такими головними факторами можуть виступати кліматичні умови, породи, що сформувалися під певною територією та їх властивості, господарська діяльність та особливості рельєфу окремої території.

На розміщення ґрунтових зон в Україні, а разом з ними і тваринного та рослинного світу впливають дві наступні закономірності : широтна зональність та висотна поясність [7].

Якщо брати до уваги дві вищезгадані закономірності та розміщення території Степанської ОТГ на рівнинній території, то можна сказати ,що на формування ґрунтово-рослинного покриву громади впливає широтна зональність. Вона не так чітко простежується саме в межах територіальної громади, проте цю закономірність чудово видно якщо брати до уваги всю територію Рівненської області.

В загальному ґрунти всієї області характеризуються кислотністю. Для північної поліської частини Рівненщини, де і знаходиться об'єднана громада, характерні дернові, дерново-підзолисті(піщані, глинисто-піщані, оглеєні) та торфово-болотні ґрунти [32].

Отож перейдемо до детального опису стану ґрунтів та рослинного покриву Степанської територіальної громади.

В загальному територія громади займає площу 222,82 км² або ж 22282.1 га. Всі ці землі перебувають в державній, комунальній та приватній власності, також їх розподілено за різними категоріями(рис.2.5.), основними з яких є землі сільськогосподарського призначення, землі запасу та резервного фонду, землі лісового фонду та землі водного фонду. З рисунку 2.5. добре видно, що

найбільшу площу займають землі лісового фонду, що в свою чергу зумовлено високим ступенем залісненості даної території. Землі сільськогосподарського призначення перебувають у власності як невеликих домашніх приватних господарств так і у власності великих сільськогосподарських підприємств, якими в основному вирощуються, на значних площах, посівні культури, а саме такі як озиме жито та пшениця, яра пшениця, овес, кукурудза, соняшник, соя, просо, ячмінь, ріпак та гречка[31].

Рис. 2.5. Категорії земель Степанської об'єднаної територіальної громади

Перейдемо до більш детальної характеристики ґрунтових відмін, які є основними на території громади.

Дерново-підзолисті ґрунти на території краю мають не високий рівень родючості, мають доволі несприятливі характеристики та властивості для ведення інтенсивного сільського господарства та вирощування різних сільськогосподарських культур. Це зумовлено низьким вмістом гумусу, всього лише 0,3-1,2%, мають кислу реакцію, також вони дуже бідні на різні поживні елементи, які необхідні для живлення рослин. А от дерново підзолисті супіщані ґрунти вже мають вищу природну родючість.

Проте родючість вищевказаних ґрунтів можна збільшити за допомогою системи заходів, в першу чергу до таких можна віднести вапнування, раціональне внесення органічних добрив.

Якщо брати до уваги мінеральні добрива, то найбільш ефективними будуть азотні та фосфорні, дещо меншу ефективність будуть мати калійні.

Для збільшення в значній мірі врожаїв зернових та просапних культур краще вносити марганцеві, мідні, борні та деякі інші мікродобрива[23].

Торфово-болотні ґрунти є також малосприятливими для вирощування на них різних сільськогосподарських культур. Без внесення в них калійних добрив вони є майже не родючими. Це спричинено високим вмістом в їхньому складі азоту, але водночас низьким вмістом калію. Азот в них знаходиться у важкодоступній формі для рослин. Торфовища на даній території бідні на різні мікроелементи і тому також потребують внесення мікродобрив без яких не можливо буде отримати з них достатньо хороших врожаїв.

Степанська громада та її основна територія розташована в Степанському ґрунтово-меліоративному районі, що також впливає на властивості ґрунтів на даний момент[23].

Територія Степанської територіальної громади входить до складу Західно-Поліського геоботанічного округу. Тому для громади характерна значна залісненість її території. Серед лісів найбільшу частку мають соснові бори, дещо менші площі вкривають мішані ліси, зокрема широколистяно-соснові та субори, тобто сосново-широколистяні.

Значно менші території займають мішані грабово-соснові та дубово-грабово-соснові ліси [23].

Рослинний покрив громади сформувався ще у льодовиковий та післяльодовиковий періоди. На особливість складу флори повпливало територіальне проміжне розміщення між Східною та Західною Європою. Тому ми можемо спостерігати на території краю та всієї області існування як східно так і західноєвропейських представників.

Дана територія стала домівкою для деяких бореальних видів рослин, зокрема для таких як сосна звичайна, брусниця, ялина європейська, хвощ лісовий, чорниця, береза пухнаста і бородавчата, калина, осока, незабудка та інші.

Неморальними видами які представлені на території громади є дуб звичайний, граб звичайний, липа європейська, фіалка запашна, живокіст серцевидний, дзвоники.

Верес звичайний, який також поширений в даній місцевості є представником арктоальпійських видів, а лепеха є степовим видом, яка досить розповсюджена по всій території Степанської громади.

На деяких ділянках росте один з рідкісних представників флори- меч-трава болотна[23].

2.2.4. Типові ландшафтні комплекси

Всі компоненти, які діють на планеті Земля, нехай то будуть гірські породи, ґрунт, рослинний покрив чи тваринний світ, не діють відокремлено один від одного, а виступають як один взаємопов'язаний та взаємозалежний механізм. На різних ділянках всі ці компоненти є не однаковими, проте одну таку територію від іншої можна розрізнити за певною однорідністю фізико-географічних умов на ній. І таке явище в природі називають природними або ж ландшафтними комплексами. Проте на сучасному етапі розвитку людства поряд з природними ландшафтами неодмінно діють антропогенні ландшафтні комплекси.

До компонентів природного характеру відносять вже вищезгадані нами гірські породи, ґрунти, рослинний та тваринний світ, а також воду та повітря, вони виступають як ландшафтовірні чинники.

Рис.2.6.Ландшафтовірні чинники

Антропогенними елементами ландшафтів можна вважати населені пункти, сільськогосподарські угіддя, дороги, штучні водойми, наприклад такі як водосховища, меліоративні системи, кар'єри та інші [41].

У назвах природних ландшафтів відбивається їх просторова приналежність до різних фізико-географічних зон, гір, рівнин та теплових поясів.

На території Рівненської області поширені три типи природних ландшафтів, а саме:

- Лісові(до них приурочене Полісся та Мале Полісся),
- Лучно-болотні(Полісся),
- Широколистяно-лісові (розташовані в південній частині області).

На території Степанської громади можна виокремити наявність лісових та лучно-болотних природних ландшафтів.

Жоден природний ландшафт у своєму територіальному відношенні не є однорідною системою. Він поділяється на ще менші елементи, наприклад такі як місцевості.

Степанська громада у своєму територіальному відношенні лежить в межах Степанського природного ландшафтного району. Таких ландшафтних районів на території області виділяють всього 13, які в загальному поділяються на дві основні групи районів такі як Поліські та Лісостепові ландшафтні райони.

Що ж до Степанського ландшафтного району, то Геренчук Каленик Іванович у своїй праці «Природа Рівненської області» вважав за доцільне виділяти в його складі наступні структури: «місцевості піщаних масивів з сосновими лісами на дерново-слабопідзолистих, місцями з розвіяними ґрунтами, особливо на межиріччі Горині і Случі, та місцевості погано дренованих, а отже, заболочених рівнинно-западинних межиріч з дуже строкатим ґрунтовим покривом з дерново-слабо- і середньо підзолистих, лучних, лучно-болотних і болотних, а подекуди і дерново-карбонатних ґрунтів»[23].

Зазвичай, у межах таких місцевостей виділяють ще менші за своїм просторовим розміщенням та площею ділянки- урочища. До таких можна віднести окремі яри, однорідні ділянки лісу, схил річкової долини, тощо.

Якщо звернути увагу на назви антропогенних ландшафтів, то в основі їх топонімії лежать ті види господарської діяльності, під впливом яких був змінений вже існуючий природний ландшафт.

В межах нашої територіальної громади можна виділити наступні антропогенні ландшафти:

- Сільськогосподарський;
- Лісогосподарський;
- Водогосподарський;
- Селитебний(населені пункти);
- Дорожній;
- Рекреаційний [41].

В процесі всього історичного розвитку людства та під впливом господарської діяльності людини природні компоненти ландшафтів зазнали значних змін: порушився рельєф, культурні угруповання рослин витісняють природні, а разом з тим відбувається значне збіднення видового складу тварин певної території, неправильні агротехнічні заходи сприяють активній водній та вітровій ерозії ґрунтів. Ці зміни в свою чергу прямо та опосередковано впливають на кліматичні умови та водний режим території.

Існування природних ландшафтів протягом мільйонів років зробило їх стійкими до будь якого впливу на них природних факторів, що в тісній взаємодії з процесом еволюції створило значне природне біорізноманіття в їх видовому складі[41].

Проте природні ландшафти не відокремлені від життєдіяльності поряд з ними людей, що зумовлює пряме існування поруч них вже видозмінених людиною антропогенних ландшафтів.

Людина за весь час свого існування перетворила дуже великі площі природних ландшафтів своєю господарською діяльністю на антропогенні ландшафти. З кожним роком цей процес відбувається все більш інтенсивно. Тому вже зараз в більшості країн майже не залишилося реліктових, тобто не змінених діяльністю людини ландшафтів. Що в недалекому майбутньому може викликати необоротні наслідки для всього людства. А якими саме вони будуть залежить від сучасних кроків всього суспільства [41].

2.2.5. Геоєкологічні ризики

Під впливом багатьох різноманітних факторів навколишнє середовище зазнає помітних змін. Інколи ці зміни мають позитивний характер, але все частіше вони викликають негативні наслідки. І от саме така ймовірність несприятливих наслідків для навколишнього середовища, що спричинене змінами природних об'єктів чи факторів називається геоєкологічним ризиком.

Вчені екологи та географи виділяють потенційний та реальний ризики. Потенційний ризик може перерости в реальний, якщо підвищується частота його виникнення та реалізації.

За характером геоєкологічні ризики можуть бути:

- Раптовими;
- Повільними;

На території Степанської територіальної громади можна виокремити ймовірність виникнення наступних геоєкологічних ризиків:

- Техногенна аварія;
- Зсув;
- Підтоплення;
- Оглеєння;
- Окислення;
- Суфозійно-просадні явища;
- Дефляція [9].

Всі ці явища в своїй більшості є лише потенційними ризиками, які можуть виникнути на території нашої громади, проте недбале та нераціональне господарське поводження людини в поєднанні з впливом природних факторів, може призвести до того, що потенційні ризики можуть в скорому часі перетворитися на реальні. Що потягне за собою не лише негативні наслідки для навколишнього середовища, а й може викликати пряму загрозу здоров'ю та життю населення.

2.3. Оцінка соціально-економічних параметрів розвитку територіальної громади

2.3.1. Населення та соціальні параметри розвитку

Оцінка еколого-географічного стану будь якої територіальної громади, в тому числі і Степанської, не може обійтися без усестороннього вивчення та характеристики такого важливого елемента як населення та соціальні параметри розвитку. В нашій роботі ми також не могли обійти цей аспект функціонування громади, тому представляємо до вашої уваги отриману в процесі дослідження інформацію.

Загальна чисельність населення всіх 10 населених пунктів Степанської територіальної громади, за останніми даними, становить 6688 осіб. Частка працездатного населення складає 2840 осіб. Більш детальнішу інформацію, що стосується двох вищевказаних аспектів, буде наведено на рисунку 2.8. Загальна кількість жилих дворів у всій громаді сягає близько 2185 дворів. Всі ці дані зараз можуть суттєво відрізнятися, тому що з початком повномасштабної агресії російської федерації в Україні, Степанська громада бере активну безпосередню участь у прийомі біженців з територій, де наразі ведуться активні бойові дії[39].

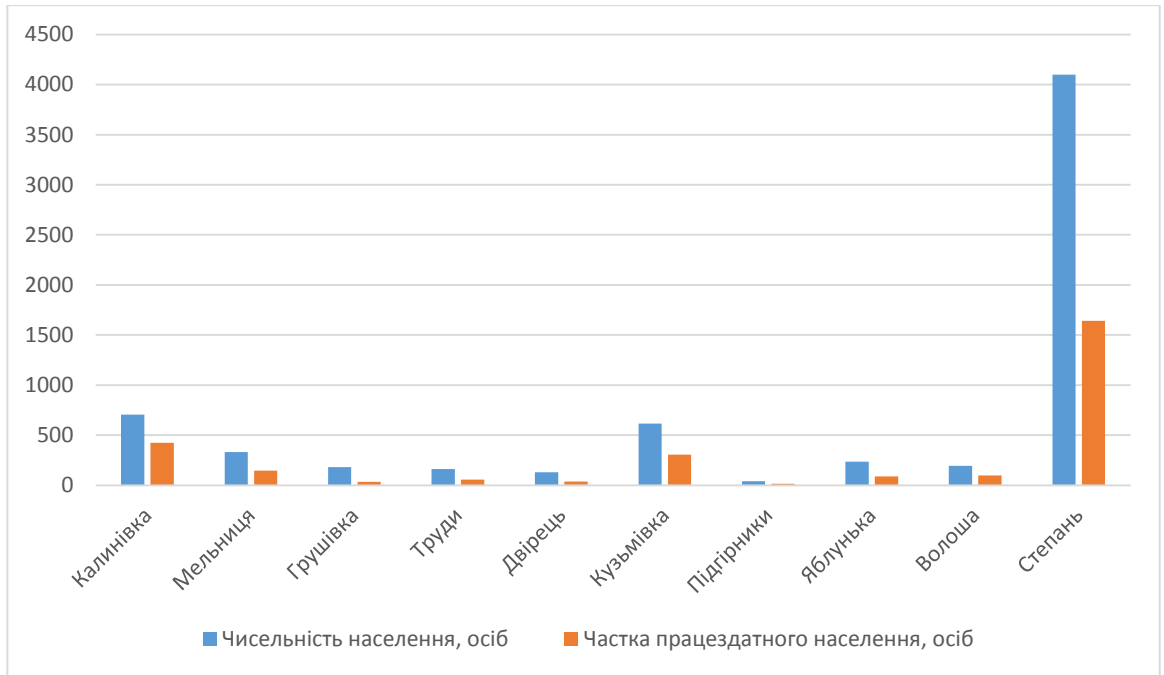

Рис.2.8. Чисельність населення та частка працездатних осіб

Якщо брати до уваги вікову структуру населення(рис.2.9.) Степанської територіальної громади, то майже половину її, а саме 44% складають люди пенсійного віку. Така ситуація негативно впливає на можливий подальший економічний ріст. Відбувається так зване старіння населення, що характерне для всієї території України. А з урахуванням не досить високого рівня народжуваності, такий процес в майбутньому може викликати доволі негативні наслідки.

Рис.2.9. Розподіл населення за віковими групами, у %

Більшість із усього наявного активного населення зайняті у соціальній сфері та сфері послуг. Це зумовлюється тим, що в громаді діє розгалужена система закладів торгівлі та обслуговування. Всього таких закладів нараховується більше 40.

Для задоволення освітніх потреб на території Степанської громади вбудована досить потужна мережа освітніх закладів. Зокрема, функціонує чотири заклади дошкільної освіти, два в селищі Степань та по одному селах Калинівка та Кузьмівка. Працює також шість закладів загальної середньої освіти, найбільшим серед яких є опорний заклад загальної середньої освіти "Степанський ліцей" Степанської селищної ради Сарненського району Рівненської області, а також його філії та Кузьмівська гімназія. Свою назву, а разом з тим і тип навчального закладу Степанський ліцей змінив 19 листопада 2021 року. директором навчального закладу є Романцова Тетяна Михайлівна. Загальна кількість учнів сягає близько 800[33].

Філії ОЗ ЗСО "Степанський ліцей":

- Філія с. Двірець (ОЗ ЗСО "Степанський ліцей)
- Філія с. Мельниця (ОЗ ЗСО "Степанський ліцей)
- Філія с. Труди (ОЗ ЗСО "Степанський ліцей) [16].

Також діє один заклад позашкільної освіти.

Зкладами культури громада забезпечена дуже добре, оскільки працює два будинки культури, бібліотека для дорослих, дитяча бібліотека, Степанська музична школа та 5 клубів.

Мережа закладів охорони здоров'я включає в себе наступні функціонуючі частини:

- комунальний заклад «Степанська районна лікарня» Степанської селищної ради,
- амбулаторія загальної практики сімейної медицини Степанської селищної ради,
- санаторій «Горинь»,

➤ Сарненський територіальний центр соціального обслуговування [31].

2.3.2. Промисловий потенціал

Основою господарського комплексу будь-якої країни світу, звичайно є промисловий комплекс. Коли держава вкладає велику частку своїх коштів та зусиль в розвиток різних промислових галузей, а разом з тим і регіонів, то вона в перспективі отримує високі темпи росту в майже всіх своїх секторах економіки. Безперечно, промисловий потенціал буде краще розвиватися там, де є чималі запаси природних ресурсів. Проте в сучасних умовах, коли стрімко прогресують інноваційні технології, промисловість можливо розвивати і з їх допомогою. Вищезгадані нами ресурси та інноваційні технології є одними зі складових промислового потенціалу регіону[22].(рис. 2.10.)

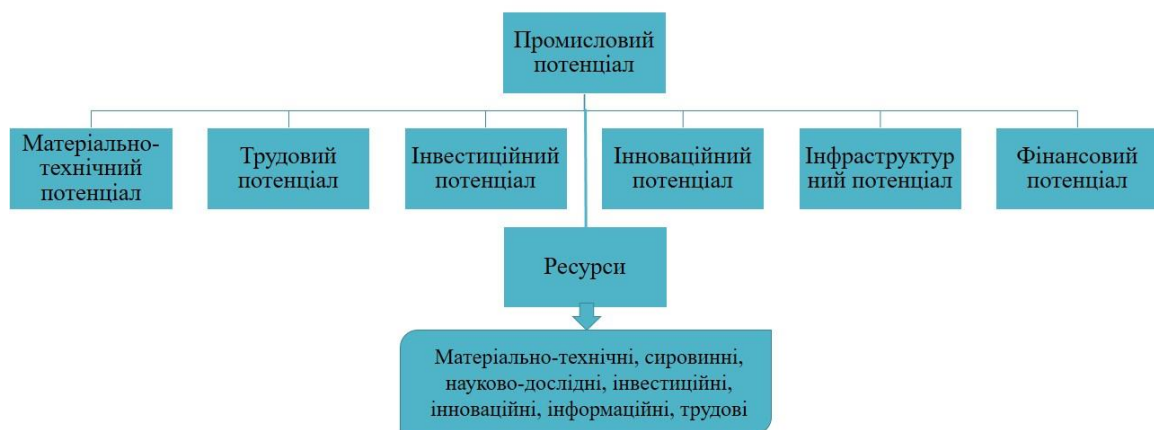

Рис.2.10. Складові промислового потенціалу регіону[22]

Для кращого розуміння сутності всіх компонентів, які формують промисловий потенціал певного регіону, їх більш детальну характеристику подано на рисунку 2.11.

Вид потенціалу	Характеристика
Матеріально-технічний	Основні фонди, які утворюють матеріально-технічний потенціал промисловості регіону, наявні на підприємствах прогресивні технологічні підрозділи, процеси, унікальні технології
Інноваційний	Сукупність: інноваційно активних підприємств, висококваліфікованих кадрів, здатних генерувати й реалізовувати нові технічні ідеї; наявність фінансових коштів, що спрямовуються на технологічні інновації, з метою забезпечення підвищення техніко-технологічного рівня виробничої діяльності
Фінансовий	Сукупні фінансові можливості промисловості, що забезпечують операційну діяльність промисловості, розвиток виробничої інфраструктури, а також сприяють вирішенню нагальних завдань і досягнення поставлених економічних цілей
Трудовий	Можливість використання трудових ресурсів території для виконання завдань виробництва, що забезпечують створення готових продуктів
Інфраструктурний	Сукупні можливості території, що забезпечують умови для ефективного функціонування виробництва, обігу товарів і життєдіяльності людей в процесі оптимальної взаємодії із навколишнім середовищем і раціонального використання ресурсів
Інвестиційний	Можливість і готовність потенційних інвесторів інвестувати в розвиток регіональної промисловості

Рис. 2.11. Компоненти промислового потенціалу регіону

На даний момент промисловий комплекс Степанської територіальної громади сформований з наступних підприємств:

- Три деревообробні підприємства;
- Столярний цех;
- Пекарня;
- Бетонний цех;
- Завод мінеральної води ТОВ «Степанькурорт»;
- Невелике підприємство з виготовлення бетонних кругів для криниць;
- ДП «Березнівське лісове господарство»;
- ССОК «Кузьмівський» [31].

Проте громада має досить хороші перспективи для значного нарощування потужностей та розвитку промислового потенціалу. Для цього необхідно обрати правильну стратегію розвитку та створити привабливі умови для інвестицій, які значно покращать нинішній стан промисловості Степанської територіальної громади. Це в свою чергу зумовить значне покращення рівня економічного розвитку громади та підвищують соціальний стан населення.

2.3.3. Розвиток сільського господарства

Аграрний сектор економіки займає провідне місце в господарському комплексі, як всієї України, так і Степанської ОТГ зокрема. Він не лише забезпечує стабільність продовольчої безпеки країни, а й визначає рівень соціально-економічного стану всього нашого суспільства. Розвинений аграрний сектор дозволяє нам задовольняти не лише власні продовольчі потреби, а й багатьох держав світу. Зернові культури, які експортує наша країна, займають високу частку у світовому експорті [18].

Саме тому Україна вже досить тривалий час займає лідерські позиції за експортом сільськогосподарських продуктів. Вона перебуває в п'ятірці світових лідерів серед експорту зокрема таких культур як соняшникова олія, пшениця, кукурудза та ячмінь.

У минулому 2021 році експортна частка сільськогосподарської продукції становила більше третини загального експорту України, це 40,7 % або 27,7 мільярд доларів [18].

Саме тому аграрний сектор виступає як один з найважливіших чинників майбутнього розвитку України як в економічному так і в соціальному плані. Оскільки зі зростанням економіки, відбувається паралельне зростання рівня життя населення в країні

Сільське господарство на території громади займає лідируючі позиції серед цього господарського комплексу. Ним займаються як великі агропідприємства, так і місцеве населення. Досить велика частка сільськогосподарської продукції, яка вирощується приватними господарствами іде на продаж, а також для забезпечення власних потреб. Масового характеру набуло вирощування різних овочевих культур в тепличних приміщеннях, особливо це стосується вирощування огірків, які в подальшому ідуть для масового продажу. Також досить популярним напрямком вважається вирощування малини для по-

дальшого промислового збуту та переробки. Головними сільськогосподарськими культурами, які вирощуються місцевим населенням є картопля, буряк, морква, капуста, кукурудза, гарбузи, жито, пшениця, овес, ячмінь та гречка.

Великими сільськогосподарськими підприємствами, які представляють аграрний сектор громади є сільськогосподарське приватне підприємство(СГПП), один СФГ та один сільськогосподарський кооператив, товариство з обмеженою відповідальністю [31].

2.3.4. Туристсько-рекреаційні особливості

Степанська громада є дуже перспективною в плані розвитку туризму та рекреації. Це зумовлено тим, що адміністративний центр громади, селище Степань, є одним з найдавніших поліських містечок. Воно має доволі давню та захоплюючу історію, тому цікаве як з історичного так із рекреаційного плану. Згідно зі статтею 32 Закону України «Про охорону культурної спадщини» [28] та постановою “Про затвердження списку історичних населених місць України” [26] воно є одним з міст та містечок Рівненщини яке має статус історичного населеного місця [26, 28].

На території смт Степань знаходяться залишки городища, що є пам'яткою археології. Також тут розташовані три пам'ятки архітектури національного значення та п'ять пам'яток історії місцевого значення [31].

Однієї з пам'яток архітектури національного значення є унікальна Свято-троїцька церква (2.12.), яка була побудована в 1859 році та вважається найстарішою сучасною будівлею містечка, а унікальність цієї споруди полягає в тому, що її було побудовано без застосування жодного цвяха.

Рис.2.12. Свято-Троїцька церква

Перша згадка про Степань за одними даними датується 1292 роком, але існує варіант про більш ранню згадку про селище в 1007 році, як про столицю удільного князівства. Це спричинене тим, що кінці 13 століття Степань була столицею удільного князівства князів Дубровицьких із роду Рюриковичів.

Найвідомішими власниками Степані є князь Костянтин Острозький та графи Ворцелі, гробниця яких і досі знаходиться на території селища та є визначною історичною пам'яткою.

Майже в центрі містечка збереглися залишки Степанського замку з довгими підземними ходами, в яких під час набігів татар або інших воєнних дій ховалося місцеве населення. Ця земляна фортеця з насипним валом висотою до 10 м колись називалась "Замчисько", зараз її називають просто "Вал". В цьому замку побували такі відомі історичні особистості як князь Свидригайло, Стефан Баторій, Петро I та Карл XII[38].

Найпечальнішою сторінкою в історії Степані став 1942 рік, коли німецько-фашистськими військами на території селища було влаштоване гетто, а в серпні того ж року там було вбито близько трьох тисяч євреїв.

Степанська громада рекреаційно приваблива ще також через функціонування на її території бальнеологічного оздоровчо-санаторного комплексу “Горинь” (2.13.), близького розташування річки Горинь та наявності трьох джерел мінеральної води.

Рис.2.13. Степанський санаторій «Горинь»

Ще одним перспективним видом туризму який можна розвивати на території краю є зелений або ж еко туризм.

Тому можна з упевненістю констатувати той факт, що на території громади варто розвивати туризм. З урахуванням всіх особливостей історії та рекреаційного потенціалу місцевості, доцільно провести детальніше дослідження всіх туристично привабливих місць та розробити цікавий та пізнавальний туристичний маршрут для задоволення культурних, освітніх та національного особистісних потреб населення.

2.4. SWOT-аналіз перспектив розвитку територіальної громади

Степанська територіальна громада, як і кожного громада в Україні, має свою стратегію розвитку. Вона поки що розрахована до 2025 року. В ній зазначені негативні та позитивні сторони функціонування громади, перспективні шляхи розвитку та загрози, які можуть виникнути в його процесі. Для визначення всіх цих особливостей доцільно виконувати SWOT-аналіз. SWOT-це скорочена аббревіатура від чотирьох англійських слів, які в свою чергу є категоріями даного аналізу (рис.2.14)

Рис.2.14. Матриця SWOT-аналізу

Матриця SWOT-аналізу включає наступні фактори:

- Strengths -сильні сторони
- Weaknesses- слабкі сторони
- Opportunities - можливості
- Threats – загрози

Цей метод дозволяє більш ефективно виявити сильні та слабкі внутрішні сторони та розпізнати зовнішні можливості та загрози. Він вказує на ті галузі, які є більш ефективними для розвитку громади та мають значний потенціал, а також і на ті, навколо яких недоцільно створювати стержень для розвитку та

витрачати на них кошти, силу та час, якщо вони все одно в перспективі не принесуть відчутного результату. Крім того результати аналізу дозволяють порівняти всі параметри громади з конкурентними громадами, а також відкрити нові шляхи надходження інвестицій[1].

В стратегії розвитку Степанської ОТГ також зазначено проведення SWOT-аналізу та виявлені наступні його результати, які вказані на рисунку 2.15.

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Близьке розташування ОТГ до залізниці. 2. Наявні трудові ресурси. 3. Значні запаси корисних копалин (глини). 4. Наявність вільних земель сільськогосподарського призначення для залучення інвестицій. 5. Наявність санаторно-курортного закладу. 6. Розвинута лісова галузь. 7. Наявний туристичний потенціал. 8. Значна кількість зареєстрованих ФОП на території громади.	1. Зношеність інженерних(очисних) мереж. 2. Віддаленість населених пунктів громади від смт. Степань та відсутність транспортного сполучення між населеними пунктами громади. 3. Незадовільний стан доріг. 4. Відсутність системи утилізації твердих побутових відходів. 5. Забруднення навколишнього середовища. 6. Недостатня кількість мереж вуличного освітлення.
Можливості	Загрози
1. Економічне піднесення. 2. Зростання попиту на послуги санаторію «Горинь». 3. Розвиток зеленого туризму. 4. Прийняття законопроектів щодо самостійного управління землями за межами населених пунктів та передача функцій архітектурно-будівельного контролю громадам. 5. Приєднання до громади інших суміжних рад.	1. Дефіцит фінансових ресурсів та нестабільна бюджетна політика, що не дає змоги прогнозувати розвиток громади на майбутнє. 3. Вплив кваліфікованих кадрів з ОТГ через низький рівень доходів населення. 4. Подальше загострення ситуації на сході країни та девальвація гривні;

Рис.2.15. Фактори SWOT-аналізу Степанської громади

З урахуванням всіх факторів функціонування громади які виявив SWOT-аналіз, можна планувати подальшу стратегію розвитку, яка дозволить вийти на вищий рівень усім суспільно-економічним показникам, а це в свою чергу дозволить громаді підвищити свою роль територіально-адміністративному устрої не лише району, а й області.

ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ

Дослідивши всі аспекти функціонування Степанської об'єднаної територіальної громади, ми можемо зробити наступний висновок, що Степанська громада, як і всі інші має свої особливості, а також негативні та позитивні сторони у своєму функціонуванні. Тому дане дослідження зможе допомогти виокремити негативні моменти та шляхи їх вирішення, та всі позитивні сторони і можливість їх найефективнішого використання.

Можна зауважити, що Степанська територіальна громада має доволі вигідне географічне положення та розташування, хороші кліматичні умови та запаси деяких природних ресурсів. Ґрунти на території громади хоч і вважаються не достатньо родючими, проте за умов правильного проведення системи агрозаходів, можуть приносити достатні врожаї.

Негативним моментом є відсутність достатньої кількості робочих місць, що змушує місцеве населення виїздити у пошуках роботи та додаткових заробітків. Також проблемою є відсутність великих інвестицій в економіку громади.

Проте всі ці питання можна вирішити за допомогою добре продуманої стратегії розвитку, яка дозволить громаді розвиватися не тільки на папері.

РОЗДІЛ 3.

ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ

Нами вже було зазначено, що починаючи з середини 2014 року в адміністративно-територіальному поділі України відбулися значні трансформації. Це стосується укрупнення старих районів в межах кожної області та поділ їх на ще менші адміністративні одиниці – об'єднані територіальні громади. Вони утворилися шляхом об'єднання міст, містечок, селищ та сіл в окремі діючі механізми - територіальні громади. Оскільки це явище нове для України, то воно потребує більш детального вивчення не лише в науковому плані, а й в межах вивчення шкільного курсу географії.

Згідно із навчальною програмою, в рамках курсу географії за восьмий клас «Україна у світі: природа і населення» у п'ятому розділі вивчаються природні особливості та соціально-економічний стан населення свого адміністративного району[13]. Саме тому, ми вважаємо, що в даному розділі найбільш доцільно виокремити години для вивчення географічних особливостей розвитку територіальної громади в якій проживають учні тої чи іншої місцевості. Навіть в самій програмі курсу вже викривлений урок-екскурсія, де проводиться ознайомлення школярів із об'єктами природи та визначними місцями своєї місцевості. Даний тип уроку дозволить дітям краще дослідити свій населений пункт, в нашому випадку, особливості своєї територіальної громади, підвищити рівень екологічної та громадянської свідомості та стане елементом патріотичної освіти, що покаже всі привабливі сторони розвитку громади, що в майбутньому дозволить уникнути впливу молодих спеціалістів та цінних трудових ресурсів. Вивчення у шкільному курсі географії своєї місцевості, своєї територіальної громади дозволить показати всі перспективні сторони майбутнього розвитку територіальної громади та покаже дітям, що можливо

розвиватися та розвивати свій бізнес та власну справу не лише за межами країни чи десь у великих містах, але й в межах своєї місцевості.

Для наочної демонстрації можливості вивчення географічних особливостей розвитку територіальних громад в шкільній географії, нами було розроблено два варіанти уроків, які можливо застосовувати під час вивчення даної теми- це урок-дослідження, який полягає в розробці екскурсії по свої місцевості та урок-гра, яка дозволить дітям краще засвоїти всю отриману та знайдену ними інформації в такому, достатньо нестандартному вигляді. З огляду на теперішню ситуацію в нашій країні, нами також було вирішено створити екскурсію в онлайн форматі за допомогою мультимедійної презентації, що дозволить учням поринути в подорож по рідному краї в будь який зручний для них момент. Окрім самої екскурсії, дітям будуть представлені деякі короткі замітки про всі аспекти функціонування громади, в нашому випадку це буде Степанська територіальна громада, що знадобляться їм на наступному уроці, оскільки він буде проходити у формі брейн-рингу.

Урок № 1

Урок-екскурсія селищем Степань та іншими селами, які входять до складу Степанської територіальної громади

Мета даного дослідження буде зображена на слайді № 2 презентації (рис.3.1), що ви можете переглянути в процесі нашої з вами онлайн-мандрівки.

Мета дослідження:

- конкретизувати уявлення про географічні об'єкти, процеси, явища;
- познайомитися з місцевими ландшафтами і на цій основі із загальними закономірностями розвитку природи;
- формувати вміння створювати їхні образи, виділяти істотні ознаки, подібності та відмінності;
- розвивати географічне мислення;
- сприяти розвитку особистісних зацікавлень школярів;
- формувати в учнів вміння й навички дослідницької роботи, систематизації здобутої інформації, виступу перед аудиторією;
- виховувати естетичне сприймання природи, екологічні почуття, прагнення зберегти природу, охороняти її, почуття відповідальності, впевненості у власних силах, взаємодопомогу, толерантність.

Рис. 3.1. Мета дослідження-екскурсії

Предметом дослідження виступає територія Степанської територіальної громади в цілому та селища Степань, зокрема.

Головними **завданнями**, які стоять в процесі дослідження, екскурсії є:

- Узагальнити та систематизувати отримані знання за весь курс шкільної географії 8 класу, вміти застосовувати теоретичні знання на практиці;
- Вміти застосовувати раніше отримані знання з краєзнавства, вміння орієнтування на місцевості;
- Виховувати турботливе та бережливе ставлення до навколишнього середовища;
- Прививати навички раціонального природокористування;
- Знати історичне минуле рідного краю.

Обладнання та матеріали: підручник з географії за 8 клас, атлас, карта Рівненської області, Сарненського району та Степанської ОТГ, мережа Інтернет, мультимедійна презентація, ноутбук, МПК.

Розпочнемо ми нашу подорож з головного природного об'єкта нашої територіальної громади - річки Горинь(слайд № 3) (рис.3.2.).

Рис.3.2. Річка Горинь

Далі на слайдах 4 і 5(Додатки) ви зможете прочитати коротеньку характеристику про географічне положення і мікрокліматичні та гідрологічні показники. Будь ласка, не нехуйте цією та подальшою інформацією, яка буде з'являтися на слайдах презентації, тому що зовсім скоро, а саме на наступному нашому уроці вона вам дуже знадобиться.

Переходимо до наступного місця, яке варте нашої уваги, ним є всім вам відомий «Вал», тобто залишки древнього Степанського замку (слайд № 6) (рис. 3.3.). Ці залишки мають досить цікаву історію, яка оповита древніми легендами та міфами, тому вони і донині приваблюють до себе любителів та шукачів пригод.

ЗАЛИШКИ ДРЕВНЬОГО «ВАЛУ» ЗАМЧИСЬКА

Рис.3.3. Залишки древнього «Валу» Замчиську

На слайді № 7(Додатки) ви знайдете інформацію про геолого-геоморфологічні особливості Степанської громади.

В межах нашої онлайн-мандрівки ми покидаємо старовинний «Вал» та переносимося до відомого навіть за межами нашої області місця відпочинку-санаторію «Горинь»(слайд № 8) (рис.3.4.).

Рис.3.4. Санаторій Горинь

Він розташований неподалік однойменної річки та одного з джерел мінеральної води, в народі прозваної «сольонка» за її специфічні смакові якості(слайд № 9) (рис.3.5.). На території громади таких джерел з унікальною за своїми властивостями мінеральної води є три. А заводом ТОВ «Степанькурорт» відбувається виготовлення та реалізація сильногазованої мінеральної води під маркою «Степанська вода».

Рис.3.5. Степанська «сольонка»

З даними про сучасний стан ґрунтово-рослинного покриву та наявні ландшафтні комплекси ви можете ознайомитися на слайді № 10(Додатки). Зауважте які саме ґрунтові відміни характерні для нашої місцевості, порівняйте рівень їхньої родючості із тими врожайями, якими ви отримуєте у власних господарствах. Чим це спричинено?

Місцями наших наступних зупинок стануть одразу три монументальні архітектурні споруди: Свято-Троїцька церква та дзвіниця(слайд № 11), Преображенський (Спаський) храм(слайд № 12) та Миколаївська церква(слайд № 13) (Додатки). Кожна із цих церков за всю свою історію перенесла не мало випробувань долі, змін та перебудов. Та найбільш унікальною є саме Свято-Троїцька церква, що побудована без жодного цвяха. Водночас вона є найстарішою будівлею, яка дожила до наших часів. Також, на території цієї церкви росте старовинний ясен(слайд № 14) (рис.3.6.), який пам'ятає ще часи коли в Степані правили князі, а вона сама була центром князівства.

Рис.3.6. Старовинний ясен

Проте найбільш багатостраждальним є Спаський собор(рис.3.7.). Його руйнували, закривали, переносили, в радянські часи з нього робили більярдний клуб, проте спільними зусиллями всієї громади він був реконструйований та в нинішній час в ньому проводяться літургії. Що з цього вам було відомо? А що було новим?

Рис.3.7. Спаський собор

За допомогою слайду № 15 (Додатки) ви зможете проаналізувати сучасний стан та всі особливості соціально-економічного становища населення.

Перенесемося до місць в нашому селищі, які бережуть пам'ять про трагічні події, які відбувалися на території нашого краю: курган-могила з тризубом, який приурочений жертвам радянського терору та меморіалу захисників, які віддали своє життя в боротьбі за незалежність України в роки другої Світової війни(слайд № 16) (рис.3.8.).

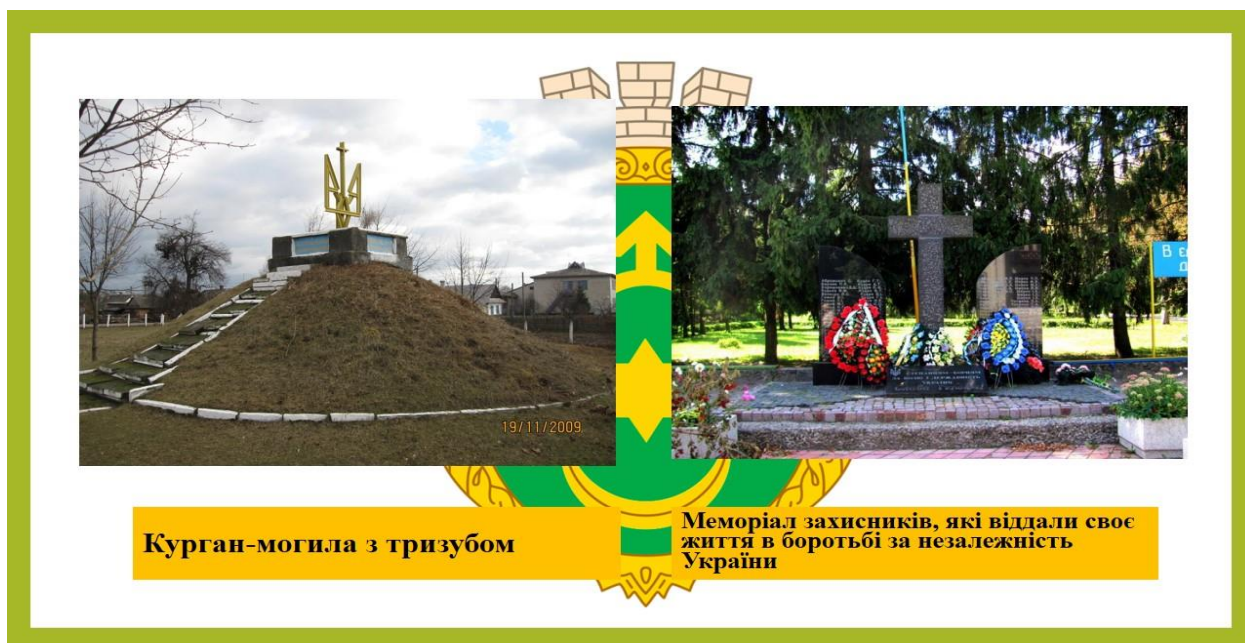

Рис.3.8. Меморіали в смт. Степань

Далі попрямуємо до ще однієї важливої історико-археологічної пам'ятки, яка ще відносно нещодавно зберігала в собі не лише історичний дух минулих епох, а й своїх власників- це гробниця графів Ворцелів(слайд № 17) (рис.3.9.). Саме завдяки ним Степань досяг свого найбільшого розквіту та сильно розбудувався. Та цей час тривав не довго, тому що графи підтримували революцію в Польщі, за що їх було позбавлено всіх прав на Степань та всі околишні землі.

Рис.3.9. Гробниця графів Ворцелів

Останньою нашою зупинкою стане місце козацької слави, яке в народі зветься «Мурованик» або ж просто прикордонна вежа(слайд № 18) (Додатки). За народними переказами, саме на цьому місці відбувалися запеклі бої між козаками та татарами, що увінчалися перемогою козацьких з'єднань.

Ось і підійшла до завершення наша з вами невеличка онлайн-подорож визначними місцями нашого краю. Можливо для вас було вже дещо знайоме, а можливо ви дізнались щось нове та цікаве. Та я можу вас запевнити, що це лише верхівка айсберга тої цікавої інформації, що можна відкрити досліджуючи нашу територіальну громаду та її адміністративний центр- селище Степань. Тому хочу вас наштовхнути на деякий напрямок для роздумів і запевнити, що ніколи не варто недооцінювати те місце в якому ти народився і виріс.

Ви в майбутньому можете подорожувати по багатьох країнах світу, можете жити у Варшаві, Лондоні чи Нью-Йорку, але все одно найкраще буде вдома.

Тому, як вже і було зазначено на початку нашого заняття, наступний наш урок буде проходити у формі гри або ж такого незвичайного для вас слова як брейн-ринг. Для того, щоб ви краще підготувалися, вам необхідно вже сьогодні розділитися на дві команди, якщо самотійно цього вам цього не вдасться зробити, можете звертатися за допомогою. Ця гра буде проходити по темі «Люби і знай свій рідний край», тобто ми розглядаємо як об'єкт нашої гри Степанську територіальну громаду. Тому вашим домашнім завданням буде ще раз уважніше переглянути нашу презентацію-подорож, особливо ту інформацію про територіальну громаду, яка була в ній подана, а також за допомогою мережі інтернет, знайти додатково будь яку інформацію за нашою темою.

Урок № 2. Урок брейн-ринг на тему «Люби і знай свій рідний край»

Сьогодні ми з вами продовжимо ближче знайомитися з нашою територіальною громадою та підсумуємо вже отримані на минулому уроці знання. Перед вами інтерактивна дошка, на ній ви можете побачити мету нашого уроку (рис. 3.10.). Проаналізуйте мету, яка поставлена перед вами і подумайте, які завдання вам необхідно виконати, щоб її досягнути. І ми вам у цьому допоможемо. Для того, щоб досягнути всіх зазначених цілей ми підготували для вас цікавий брейн-ринг, тому розпочинаймо!

Урок «Брейн-ринг»

Тема уроку: Люби і знай свій рідний край.

- **Мета:** узагальнити та систематизувати знання учнів отримані за весь курс географії восьмого класу та в повній мірі висвітлити особливості розвитку своєї територіальної громади;
- розвивати критичне мислення, знаходити причинно-наслідкові зв'язки; розвивати вміння працювати в групах, з тематичними картами;
- формувати систему екологічних знань;
- за допомогою елементів цікавої географії збуджувати інтерес до вивчення предмета.

Тип уроку: узагальнення, «Брейн-ринг».

Обладнання: на уроці було використано інтерактивну дошку, столи для «Брейн-рингу» та навчальні картки із завданнями, презентація.

Рис.3.10. Мета і завдання уроку

Хід уроку

Структура уроку:

1. Організаційний момент.
2. Цілі та очікувані результати.
3. Брейн-ринг.
 - Раунд 1 «Хто розпочне»
 - Раунд 2 «Бліц»
 - Раунд 3 «Знайди пару»
 - Раунд 4 «Картографічний марафон»
 - Раунд 5 «Вірю-Не вірю»
 - Раунд 6 «Географічний кросворд»
 - Раунд 7 «Слова»
 - Раунд 8 «Власна тема»
4. Підсумки.
5. Домашнє завдання.

Організаційний момент

Учні минулого разу отримали завдання розділитися на дві рівні команди. Додатково було обрано 4 учнів для того, щоб вони допомагали вчителю і виконували роль журі та оцінювали правильність виконання командами кожного завдання. В кожній команді є по 12 гравців, один з яких капітан. Також команди отримали свої назви: команда «Синіх» та команда «Жовтих», а разом вони складають синьо-жовтий стяг України. Правила до кожного раунду будуть оголошуватися поступово.

Цілі та очікувані результати

Брейн-ринг

Розпочинаємо нашу гру. Команди будьте уважні, не втрачайте жодного балу. Журі судіть справедливо та неупереджено. Учасникам бажаю удачі, а нам всім добре проведеного часу.

Раунд 1 «Хто розпочне»

Для того, щоб зробити нашу гру ще більш цікаво, зараз я поставлю одне запитання і яка з команд відповідь швидше, а найголовніше правильно, то отримає не тільки право розпочинати першою, а й матиме невеличку фору над суперником. Якщо ви знаєте відповідь на запитання то ні в якому разі не викрикуєте всі разом, а сигналізуєте піднятою рукою. Якщо одна з команд просигналізувала першою, проте відповіла не вірно, право відповіді переходить до протилежної команди. Тому будьте уважними, а ми розпосинаємо.

Запитання:

- Де і в якому році була вперше згадана назва селища Степань?

Відповідь:

– Перша згадка про Степань за одними даними датується 1292 роком в Іпатіївському літописі, як про столицю удільного князівства, але існує варіант про більш ранню згадку про селище в 1005 році .

Раунд 2 «Бліц»

З кожної команди необхідно обрати по одному учаснику. Далі кожному з цих учасників буде задано по 15 різних запитань пов'язаних із всім виченим матеріалом за курс географії у 8 класі. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал. Чим більше правильних відповідей, тим більше балів до скарбнички своєї команди ви можете принести.

Запитання для команди «Синіх»:

- Скільки областей налічується в складі України? (24)
- Прилад, що використовується для вимірювання нерівних ліній на картах і планах? (Курвіметр)
- В якому із годинникових поясів розташована Україна? (II)
- Як називається явище різкого збільшення населення? (Демографічний вибух)
- В якому кліматичному поясі розташована більша частини України? (Помірному)

- Яка градусна міра азимуту, що показує напрямок руху на північний захід? (315°)
- На політичній карті світу основними елементами є? (Території, країни, держави)
- До яких гір та якої епохи горотворення відносяться Українські Карпати? (Молоді гори, які почали формуватися в альпійську епоху горотворення)
- Як називається різниця між кількістю осіб, які прибули та які вибули з країни? (Сальдо міграції)
- Географічний центр України? (Знаходиться поблизу села Мар'янівка Черкаської області)
- Який давньогрецький вчений відвідував Північне Причорномор'я? (Геродот)
- Яка загальна площа України? (603,7 км.кв)
- Який тип проекцій використовується для створення карт світу? (Конічну)
- У якому періоді з'явилася людина? (У антропогеновий період)
- На які країни поділяють за адміністративно-територіальним устроєм? (На унітарні і федеративні)

Запитання для команди «Жовтих»:

- Французький вчений, який створив перші карти України? (Гійом де Боплан)
- В якій ері розпочалося альпійське горотворення? (Розпочалося в кінці мезозойської ери)
- Скільки районів входить до складу Рівненської області? (4)
- Які вітри переважають на території України? (Західні)
- Де на території України розташований географічний центр Європи? (Село Ділове Закарпатської області)
- Як називається зміна кількості населення внаслідок таких процесів як народжуваність та смертність? (Природний рух населення)
- Які є найбільші тектонічні структури? (Плити і щити)

- На які країни поділяють за формами правління? (На монархії та республіки)
- Яка градусна міра азимуту, що показує напрямок руху на південний захід? (225°)
- Яку назву має явище зменшення чисельності населення? (Депопуляція)
- Яка площа Степанської територіальної громади? (22282,1 га)
- Який тип проєкцій використовується для створення карт України? (Конічний довільний)
- Як називаються риси на топографічних картах, що вказують на напрям зниження поверхні? (Бергштрихи)
- Назвіть дві основні тектонічні структури в межах яких розташована Рівненська область? (Український щит, Волино-Подільська плита)
- На яку кількість часових поясів поділена територія Землі? (24)

Раунд 3 «Знайди пару»

Кожна з команд отримає по одній картці із завданням, яке також буде продубльовано на екрані інтерактивної дошки(рис.3.11). А завдання полягає в тому, щоб поєднати всі населені пункти громади із чисельністю їх населення. За кожну правильно поєднану пару команда отримає 1 бал. На все про все у вас є 3 хвилини. Але та команда, яка справиться швидше зможе отримати ще 1 додатковий бал.

НАЗВА НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ	КІЛЬКІСТЬ НАСЕЛЕННЯ,ОСІБ
1) Степань,	A. 705
2) Кузьмівка,	B. 330
3) Грушівка,	C. 180
4) Мельниця,	D. 160
5) Калинівка,	E. 128
6) Двірець,	F. 617
7) Труди,	G. 39
8) Волоша,	H. 236
9) Яблунька,	I. 192
10) Підгірник	J. 4101

Рис.3.11. Завдання до раунду «Знайди пару»

Відповіді:

1- J; 2-F; 3-C; 4-B; 5-A; 6-E; 7-D; 8-I; 9-H; 10-G

Раунд 4 «Картографічний марафон»

Команди отримують мапу Степанської територіальної громади (рис.3.12.). На ній точками позначені населені пункти. Учасникам гри необхідно правильно підписати всі їх назви. На виконання цього завдання ви маєте 3 хвилини. Прот не забувайте про додатковий балза такими ж умовами, як і в минулому конкурсі.

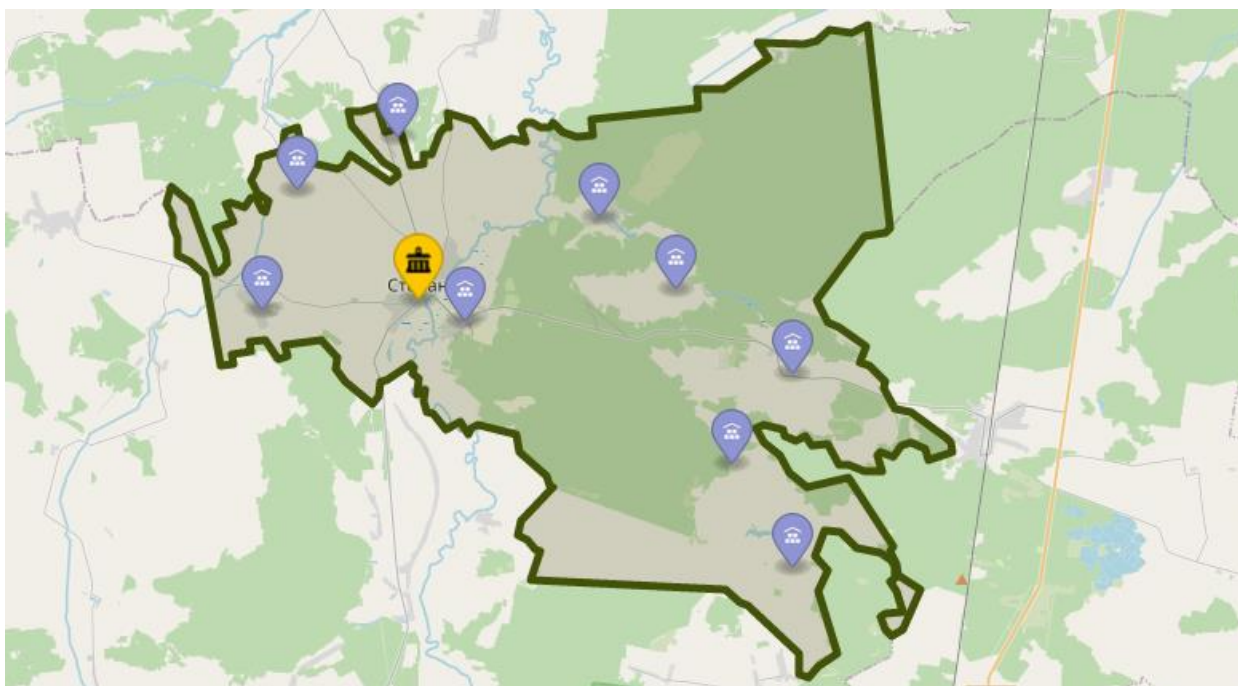

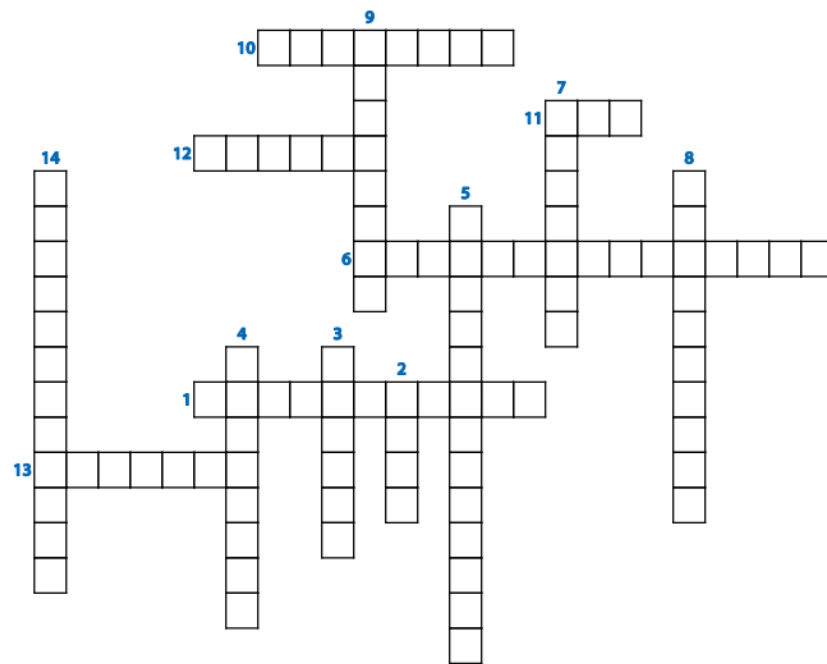
Рис.3.12. Мапа Степанської ОТГ до завдання «Знайди пару»

Раунд 5 «Вірю-Не вірю»

З кожної команди знову потрібно обрати по одному гравцю, які отримають по дві сигнальні картки зі словами «Вірю» та «Не вірю». Вчитель зачитує 10 різних тверджень, які стосуються Степанської територіальної громади. Кожному гравцеві необхідно підняти ту картку, яку він вважає вірною. Тобто, якщо він погоджується із зачитаним твердженням, то піднімає картку із словом «Вірю», якщо ні то картку «Не вірю». Сигнальні картки мають підніматися одночасно, по команді вчителя. Підглядати в суперника забороняється.

Раунд 6 «Географічний кросворд»

Назва цього раунду говорить сама за себе. Проте є одна особливість. Кожна команда отримає по одній картці із кросвордом(рис.3.13.) та запитаннями до нього. Вам потрібно відповісти на них якомога швидше, а головне правильно, тому що від цього залежить чи отримаєте ви всі вірні слова-підказки до наступного раунду. Тому я одразу вам повідомлю і правила наступного раунду. Він має назву «Слова». За правильно розгаданий кросворд кожна команда зможе отримати по 7 балів.

По горизонталі: 1.. 6.. 10.. 11.. 12.. 13.. **По вертикалі:** 2.. 3.. 4.. 5.. 7.. 8.. 9.. 14..

Рис.3.13. Кросворд до раунду № 7

Запитання до кросворду:

По горизонталі:

1. Один з геоecологічних ризиків, який може виникнути на території Степанської громади, у прибережних ділянках?
6. Який тип клімату характерний для Степанської ОТГ?
10. Один з храмів Степані, який зазнав значних змін, та в радянські часи використовувався для інших потреб?
11. Залишки древнього городища «Замчиська».
12. Кількість населених пунктів, які входять до складу громади?

13. Адміністративний центр Степанської територіальної громади.

По вертикалі:

2. Що займає найбільшу площу земельного фонду територіальної громади?

3. Головна водна артерія краю?

4. Який вид господарства займає лідируючі позиції в структурі господарського комплексу громади.

5. Як називається завод, на базі якого випускається Степанська мінеральна вода?

7. Прізвище графів, які колись володіли селищем Степань.

8. Комплекс заходів, які в минулому проводили на території Степанської громади з метою осушування території.

9. Як в народі називають джерело мінеральної води, яке розташоване поблизу санаторію «Горинь»?

14. Галузь якого-небудь виробництва або сукупність різних чинників, яка спрямована на створення засобів, які можуть задовольнити потреби суспільства.

Раунд 7 «Слова»

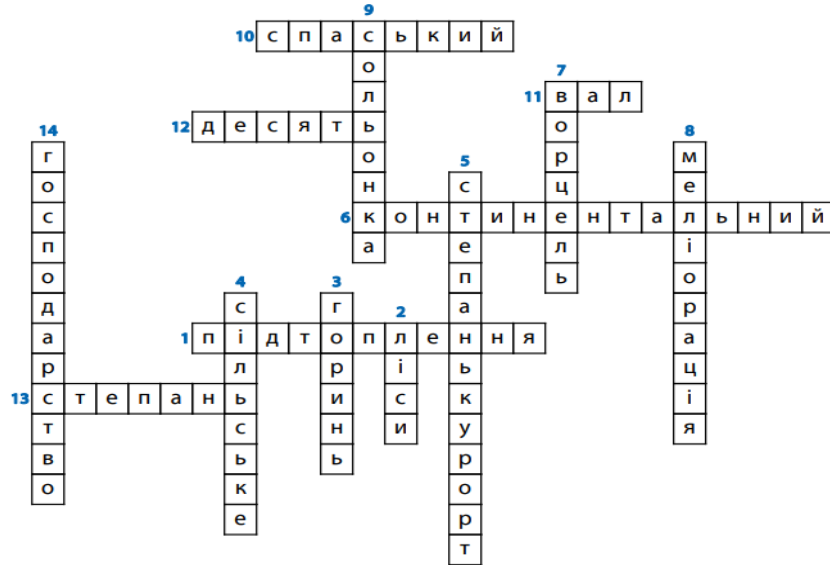
Якщо ви правильно розгадали всі слова в кросворді, то вам буде значно легше їх віднайти на ось такому зашифрованому рисунку із хаотичним набором літер(рис.3.14.), що ви отримаєте. Команда, яка швидше розв'яже кросворд, швидше перейде до пошуку слів. Потім ми звичайно перевіримо чи вірно спочатку були відгадані слова в кросворді, тому переправляти їх вже в цьому раунді забороняється. Зверніть увагу на те, що на листочках із зашифрованими літерами є слова, яких немає у кросворді, а є такі, що в минулому конкурсі вони були, а тут відсутні. Все це вам необхідно знайти і записати, а в кінці конкурсу ми перевіримо вашу уважність. За правильно виконане ось це завдання ви зможете отримати 5 балів.

Знайди і обведи **15 слів** головоломки.

З	Л	І	С	И	Й	Й	Н	Ю	Е	Г	Ф	Ж	Ф	Ю	С	М	Ц	Х	Т
Г	С	Г	Н	Р	Ч	Р	Е	Й	А	Щ	Б	Ч	О	І	М	Д	Р	Е	Ю
Е	Б	Х	П	М	У	Г	О	Р	О	Д	И	Щ	Е	Щ	Б	Щ	У	О	Ч
П	Я	Т	Ж	Ш	Й	Б	Ь	К	Ц	И	П	Я	Ф	Д	Л	Є	Ї	Ж	Ї
К	І	С	Т	Е	П	А	Н	Ь	К	У	Р	О	Р	Т	Й	Ь	Щ	Я	Р
П	І	Д	Т	О	П	Л	Е	Н	Н	Я	Р	Я	Ї	У	Р	Ч	У	Х	Ь
У	Т	Е	Г	К	Р	У	Я	Ю	Ш	Г	С	Е	Г	М	Х	З	Ч	Н	Й
Ь	О	П	Є	Ь	П	Є	С	Ю	Ї	Я	О	Ю	Р	Ь	Ю	Ц	И	И	Е
Ж	Ї	Т	В	Є	Д	Е	С	Я	Т	Ь	И	Ї	И	Е	Ж	В	Х	Ж	Щ
Х	К	Б	О	Щ	Е	Ф	Ф	У	Д	Ї	Ц	А	Н	Ф	Ф	М	Ї	Є	Ю
Л	Х	Ю	Г	Є	Т	К	Я	Ї	С	П	А	С	Ь	К	И	Й	Л	А	М
А	Р	К	О	Н	Т	И	Н	Е	Н	Т	А	Л	Ь	Н	И	Й	Е	Й	Я
Р	Ц	В	Ч	Г	Ц	Г	С	Л	Г	О	Р	И	Н	Ь	И	П	Ф	Є	Л
Х	Ц	А	Т	Н	М	Е	Л	І	О	Р	А	Ц	І	Я	А	Ш	Ш	Л	Ж
Ф	І	П	І	Й	Т	У	С	Т	Е	П	А	Н	Ь	З	Р	Є	О	Я	З
А	Ш	Ь	Р	Ф	Н	Г	Ш	И	Х	В	П	Ь	С	Г	В	А	Л	Н	Ш
Є	Ф	Ь	Щ	В	І	Л	І	С	Ь	У	Р	П	У	Х	Е	Ж	Н	Ж	Н
М	И	Б	Й	Щ	Ц	Х	Т	Я	Ь	Я	С	О	Л	Ь	О	Н	К	А	З
Г	Д	А	М	Ї	Є	Щ	Г	Р	О	М	А	Д	А	Ю	Р	Ц	О	Ш	Ю
Л	Н	І	Е	П	Ж	Л	С	Т	П	В	О	Р	Ц	Е	Л	І	Х	П	Л

Рис.3.14. Завдання до раунду «Слова»

Для того, щоб ви могли самі себе перевірити, зараз перед вами на екрані інтерактивної дошки спочатку з'являться відповіді до раунду № 7 під назвою «Кросворд» (рис. 3.15). Ви, звичайно, вже не можете нічого виправити, проте зможете зрозуміти, де можливо припустилися помилки, а можливо ніяких помилок ви зовсім і не зробили. Все це залежить від того на скільки добре ви підготувалися до сьогоднішнього заняття.

По горизонталі: 1.. 6.. 10.. 11.. 12.. 13.. По вертикалі: 2.. 3.. 4.. 5.. 7.. 8.. 9.. 14..

Рис.3.14. Відповіді до раунду 7 «Кросворд»

А згодом ви зможете побачити відповіді, тобто дешифрування до раунду «Слова»(рис.3.16.)

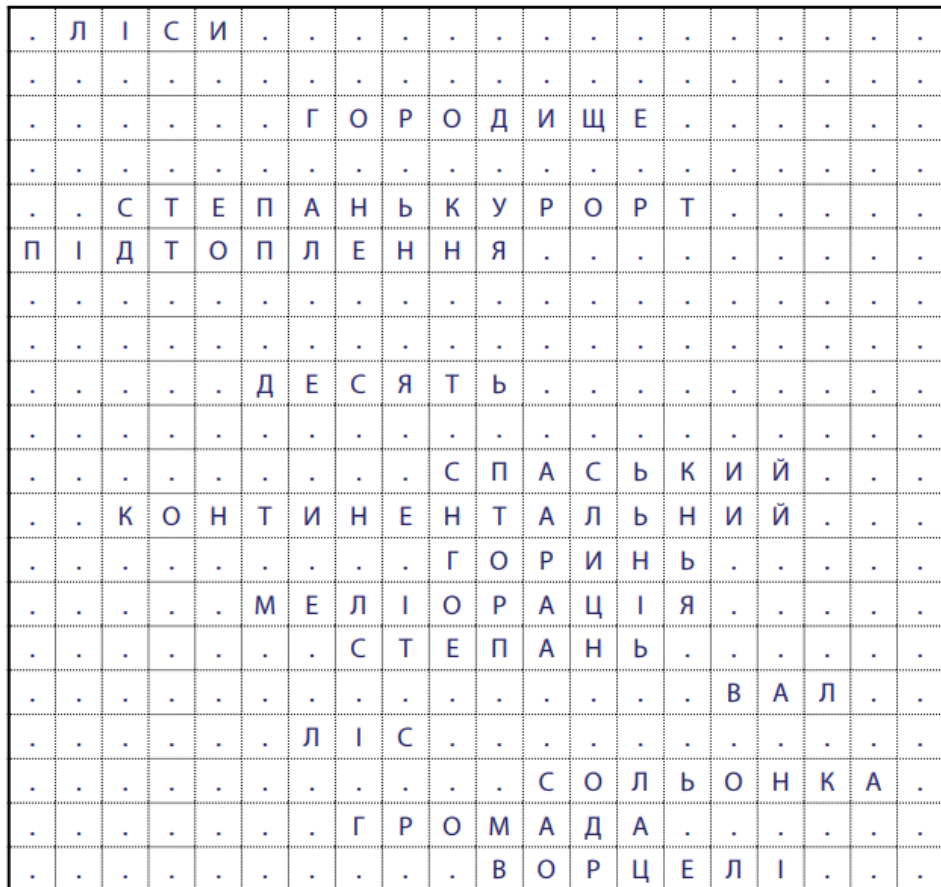

Рис.3.16. Відповіді до раунду «Слова»

Всі ці слова в деякій мірі стосуються нашої з вами територіальної громади. За допомогою них ви з легкістю зможете скласти коротку характеристику Степанської ОТГ навіть не маючи перед собою великої кількості інформації.

Раунд 8 «Власна тема»

У цьому раунді кожна команда буде мати перед собою 7 власних тем, питання в яких будуть стосуватися Степанської територіальної громади. Власне теми будуть мати наступні назви:

1. **Клімат;**
2. **Ґрунти та рослинний покрив;**
3. **Географічне положення;**
4. **Населення;**
5. **Промисловість та сільське господарство;**
6. **Туризм;**
7. **Історія.**

Запитання:

Клімат

1. Який тип клімату характерний для громади (**помірно-континентальний**)?
2. Середньорічна кількість опадів (**600 мм.**)?
3. Середня температура січня? (**-5,4 °C**)
4. Середня температура липня? (**18,7 °C**)
5. Амплітуда температур становить? (**24 °C**)

Ґрунти та рослинний покрив

1. Основний тип ґрунтів на території громади? (**дерново-підзолисті**)
2. На які категорії розподілені землі Степанської громади? (**землі сільсько-господарського призначення, землі запасу та резервного фонду, землі лісового фонду та землі водного фонду**)
3. За допомогою яких мінеральних добрив, можна підвищити рівень родючості місцевих ґрунтів? (**азотних та фосфорних**)

4. До складу якого геоботанічного округу входить громада? (Західно-Поліського)

5. Основні види рослин, які ростуть на території краю?

Географічне положення

1. В територіальному відношенні, де на території Сарненського району розташована громада? (на півдні)

2. З якою територіальною громадою Степанська громада межує на півночі? (з Кричильською)

3. Яка загальна площа ОТГ? (22282,1 га)

4. Яка відстань до обласного центру м. Рівне? (90 км)

5. Яка залізнична станція знаходиться неподалік громади, на відстані 20 км від смт. Степань? (Малинськ)

Населення

1. Загальна чисельність населення громади? (6688 осіб)

2. Частка працездатного населення? (2844 осіб)

3. Основна сфера зайнятості осіб працездатного віку? (сфера послуг та соціальна сфера)

4. Яку частку у відсотках становлять люди похилого віку? (44%)

5. Яку назву має таке явище переважання людей похилого віку над всіма іншими віковими категоріями? (депопуляція або старіння нації)

Промисловість та сільське господарство

1. Скільки промислових підприємств функціонує на території ОТГ? (10)

2. Яке основне підприємство діє в адміністративному центрі громади? (ТОВ «Степанькурорт»)

3. Яка кількість великих сільськогосподарських підприємств діє на території громади? (3)

4. Головні сільськогосподарські культури, які вирощуються жителями громади?

5. Що найчастіше вирощує місцеве населення в тепличних комплексах? (огірки)

Туризм

1. Природна водойма, де найчастіше відпочивають мешканці громади? (р. Горинь)
2. Санаторій, який має однойменну назву? (санаторій «Горинь»)
3. Одне з найпопулярніших та найвідвідуваніших місць Степані, що колись слугувало оборонною фортецею? (Вал)
4. Як називається і позначається зараз, місце битви козаків з татарами? (Мурованик)
5. Скільки пам'яток архітектури національного значення знаходиться на території смт. Степань? (3)

Історія

1. Який з князів Острозьких з 1511 року володів містечком Степань? (Костянтин Іванович)
2. В якому році була зведена Троїцька церква? (1759)
3. Яку приблизну кількість євреїв було вбито німцями у 1942 році? (близко 3000 тис.)
4. Коли Степань отримав статус селища міського типу? (у 1960 році)
5. Хто з відомих людей відвідували Степань? (князь Свидригайло, Стефан Баторій, Петро I, Северин Наливайко, Іван Богун)

Командам по черзі необхідно буде обрати 3 теми, на питання яких вони будуть відповідати. Кожна тема має по 5 запитань, ціна кожного з яких 1 бал.

Підсумки

Після закінчення всіх раундів відбувається підрахунок всіх балів, які отримала кожна команда та визначається переможець. Команда, яка перемогла отримує свої нагороди, а команда, що прогала отримує невеличкі презенти. Проте, варто нагадати і наголосити на тому, що не важливо хто виграв, а хто програв, важливо те, що учні в такій ігровій формі змогли краще засвоїти знання про свою територіальну громаду, отримали навички роботи в групах, вболіваючи один за одного та змогли злагоджено працювати в складі своїх команд. В житті кожного з них неодмінно будуть такі моменти коли вони будуть

переможцями, а будуть і такі, коли вони програють, тому варто достойно приймати кожна з цих ситуацій і достойно з них виходити, показуючи себе тільки з кращої сторони.

ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ

Шкільна географія в своїй спрямованості має інтегруватися в сучасні реалії та умови існування людства. Зокрема, вивчення особливостей функціонування територіальних громад має на меті представлення перед учнями необхідних знань не лише про свою рідну громаду, а й про особливості сучасного адміністративно-територіального поділу України. Ці знання не лише поглиблюють рівень теоретичних знань школярів, а й допоможуть підвищити якість громадянської освіти та патріотичного виховання. Ми вважаємо, що наші розробки уроків зможуть бути одними з кроків вирішення існуючих запитів суспільства до загальної системи освіти та географічної, зокрема. Варто також зазначити, що в сучасних реаліях доцільно буде створювати уроки не лише в офлайн-форматі, а й у дистанційному вигляді. Це найперше стосується таких нетрадиційних форм проведення уроку, як екскурсія. Тому нами було прийнято рішення розробити урок-екскурсію по території Степанської ОТГ саме у форматі онлайн-мандрівки, що дозволить учням, і не тільки, переглядати її будь коли. Дану розробку можна запропонувати виставати на сайті громади, для того, щоб всі відвідувачі змогли у такому вигляді ознайомитися з визначними місцями Степанської громади, що дозволить підвищити до неї інтерес та підняти рівень її відвідуваності.

ВИСНОВКИ

Дане дослідження мало на меті показати усі аспекти, особливості, негативні та позитивні сторони функціонування Степанської об'єднаної територіальної громади. Для цього ми опрацювали всю літературу та різні дані, які є у відкритому доступі. Також ми намагалися дати якомога більш повну характеристику Степанської громади, оскільки такого роду досліджень та роботи до нас ще ніхто не виконував, з урахуванням саме характеристики всієї громади, а не лише окремих населених пунктів. На основі дослідження нами було розроблено два уроки, які можливо проводити в курсі шкільної географії з метою вивчення своєї територіальної громади.

Вже було зазначено, що для кращого результату нами було виокремлено основні методи та концептуальні підходи, які найкраще використовувати в подібних дослідженнях для отримання якнайбільш повних результатів.

За допомогою всіх вибраних та зазначених підходів і геоекологічних методів дослідження було дано повну та детальну характеристику Степанської громади, яка дозволила виділити всі її особливості. Також були виокремлені сильні та слабкі сторони у функціонуванні громади, що дозволило запропонувати кроки для подальшого розвитку з мінімізацією дії негативних факторів.

Всю отриману інформацію з другого розділу ми змогли використати для розробки двох уроків, які мали на меті ознайомлення учнів зі своєю громадою, в нашому випадку це Степанська територіальна громада, в третьому розділі нашої роботи.

В загальному можна зробити наступний висновок, що дослідження з даною тематикою нині є дуже актуальними, тому їх необхідно проводити з отриманням якомога більшої кількості інформації та кінцевих результатів. Це також вмотивовано і тим, що подібних досліджень на даний момент є досить мало, а для більшості новоутворених територіальних громад вони ще не проводились.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Swot-аналіз територіальної громади. URL: <https://koretska-gromada.gov.ua/news/1626704160/>
2. Адаменко О.М., Рудько Г.І., Екологічна геологія: підручник / О.М. Адаменко, Г.І. Рудько.- К.: Манускрипт, 1998.- 438 с
3. Барановський В.А. Екологічна географія і екологічна картографія / В.А. Барановський; Нац. акад. наук України. Рада по вивченню продуктивних сил України; [за ред.С. І. Дорогунцова].— К.: Фітосоціоцентр, 2001.— 250 с
4. Гавриленко О. П. Геоекоекологічне обґрунтування проектів природокористування: підручник / Олена Петрівна Гавриленко.— Вид. 2-ге, випр. і допов.— К.: Ніка-Центр, 2007.— 432 с.
5. Гродзинський М. Д. Основи ландшафтної екології: підручник для вузів з дисципліни «Ландшафтна екологія» і «Ландшафтознавство» / М. Д. Гродзинський.— К.: Либідь, 1993.— 220, [4] с.: іл.
6. Гродзинський М. Д. Стійкість геосистем до антропогенних навантажень / М. Д. Гродзинський.— К.: Лікей, 1995.— 233 с.
7. Грунти, рослинний покрив, тваринний світ України. URL: <http://zno.academia.in.ua/mod/book/view.php?id=2440>
8. Доповідь про стан навколишнього природного в Рівненській області у 2016 році. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/Reg.report/Rivnenska_dopovid_2016.pdf
9. Екологічний ризик. URL: https://pidru4niki.com/16790422/ekologiya/ekologichniy_rizik
10. Концептуальные основы ландшафтно-экологического картографирования / В. В. Дончева [и др.] // Структура, функционирование, эволюция природных и антропогенных ландшафтов: тез. X ландшафтной конференции — М., 1997.— С. 169–171.

11. Методи геоєкологічних досліджень: [навч. посібник для студ. географ. спец. вузів] / Київ. нац. ун-т ім.Т. Шевченка; за ред. М. Д. Гродзинського, П.Г. Шищенко.— К.: Київ. ун-т, 1999.—242, [1] с.: іл., табл.
12. Мильков Ф.Н. Ландшафтно-типологический подход к проблеме оптимизаций природной среды / Ф.Н. Мильков, В.Б. Михно // Оптимизация, прогноз и охрана природной среды: тез докл. всесоюз. симпоз. «Науч. основы оптимизации, прогноза и охраны природ. Среды», апр. 1986 г. / [отв. ред. В.М. Чухачин].— М., 1986.— С. 24–27.
13. Навчальна програма з географії для 6-9 класів(2022 рік). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf>
14. Нестерчук І. К. Геоєкологічний аналіз: концептуальні підходи, сталий розвиток : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2011. 312 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/33814/1/Nesterchuk_Geoecological_analysis.pdf
15. Нестерчук І.К. Геоєкологічний підхід до проблеми природокористування: теоретичні аспекти та методика / І.К. Нестерчук // Фізична географія та геоморфологія.— К., 2007.— Вип. 52.— С. 51–66.
16. Опорний заклад загальної середньої освіти Степанський ліцей Степанської селищної ради Сарненського району Рівненської області. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/13982364/
17. Основні методи географічних досліджень – приклади і характеристика. URL: <https://moyaosvita.com.ua/geografija/osnovni-metodi-geografichnix-doslidzhen-prikladi-i-xarakteristika/>
18. Особливості функціонування аграрного сектора економіки України в умовах війни. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/osoblyvosti-funksionuvannya-ahrarnoho-sektora-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh>
19. Охорона навколишнього середовища / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка / за ред. Я.Б. Олійника.— К.: Ніка-Центр, 2006.— 264 с.: рис.

20. Павлова Г. Є. Особливості переходу аграрного сектора національної економіки України на інноваційну основу господарювання / Г. Є. Павлова // Економіка та держава. - 2015. - № 5. - С. 47-50. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2015_5_11.

21. Пащенко В.М. Основні поняття і проблеми еколого-географічних досліджень / В.М. Пащенко // Укр. географ. журнал.— 1994.— № 4.— С. 8–16.

22. Петренко Н. О. Формування промислового потенціалу України: регіональний аналіз. Економіка та держава. 2018. № 11. С. 32–38. DOI: 10.32702/2306-6806.2018.11.32

23. Природа Рівненської області / Під ред. К.І. Геренчука. – Львів: Видавниче об'єднання «Вища школа», 1976. – 156 с. URL: <https://collectedpapers.com.ua/ru/category/nature-of-rivne-region>

24. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02. 2015 року №157-VIII/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

25. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.04.2017 р. № 275-р. /Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80>.

26. Про затвердження Списку історичних населених місць України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-%D0%BF#Text>

27. Про Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014. № 333 - р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.

28. Про охорону культурної спадщини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>

29. Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020»: Указ Президента України від 12 01.2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

30. Про утворення та ліквідацію районів від 17.07.2020 року. URL: <https://web.archive.org/web/20200721124601/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>

31. Програма соціально-економічного розвитку Степанської об'єднаної територіальної громади Сарненського району рівненської області на 2021 рік. URL: <https://stepanska-gromada.gov.ua/programa-socialnoekonomichnogo-rozvitku-stepanskoj-otg-19-12-38-01-06-2020/>

32. Ресурсний потенціал, географічні та демографічні дані. URL: <https://ror.gov.ua/zagalni-vidomosti/resursnii-potencial-geografichni-ta-demografichni-dani>

33. Сайт ОЗ ЗСО "Степанський ліцей" с/мт Степань. URL: <https://znz-stepan.e-schools.info/>

34. Самборська О. Ю. Людський капітал як фактор економічного зростання. Економіка АПК. 2019. № 6. С. 64-72.

35. Серьогін С. М., Гончарук Н. Т. Теоретичні засади та основні напрямки реформування місцевого самоврядування й децентралізації влади в Україні. Аспекти публічного права. 2015. № 4. С. 111–120.

36. Скупченко Д. О. Нормативно-правове забезпечення розвитку територіальних громад в Україні. Теорія та практика державного управління. 2017. № 2. С. 1-7.

37. Статут Степанської селищної об'єднаної територіальної громади. URL: <https://stepanska-gromada.gov.ua/statut-gromadi-19-59-49-26-01-2021/>

38. Степань-Замки і храми України. URL: <https://castles.com.ua/stepan.html>

39. Стратегія Степанської ОТГ на 2020-2025 рік. URL: <https://stepanska-gromada.gov.ua/strategiya-stepanskoj-otg-na-20202025-rik-19-17-04-01-06-2020/>

40. ТМ "Степанська". URL: <https://list.in.ua/%D0%A2%D0%9C/189401/%D0%A1%D1%82%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%A0%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B5>

41. Усі уроки до курсу «Екологія». 11 клас Тема. Ландшафтні комплекси та їх антропогенні зміни урок 19. Ландшафтна сфера та її роль у геосистемі землі. Природні й антропогенні ландшафти. URL: <https://uahistory.co/lesson/lessons-course-ecology-11-class-zadorojnni2011/20.php>

42. Шищенко П.Г. Прикладні еколого-географічні дослідження: об'єктно-предметна сутність, поля застосування / П. Г. Шищенко // Еколого-географічні дослідження в сучасній географічній науці: мат. між. наук. конференції. — Тернопіль, 1999. — С. 3–4.

43. Як впливає зміна клімату на ведення сільського господарства в Україні. URL: <https://uga.ua/meanings/yak-vplivaye-zmina-klimatu-na-vedennya-silskogo-gospodarstva-v-ukrayini/>

ДОДАТКИ